

ГРОМАДСЬКА ДУМКА ПРО ПРАВОТВОРЕННЯ

У НОМЕРІ:

- ПРАВИЛА НАБУТТЯ УКРАЇНСЬКОГО ГРОМАДЯНСТВА

∨ *Умови набуття громадянства:
зміни в Україні та зарубіжна практика*

- УКРАЇНА У ФОКУСІ ІНОЗЕМНИХ ЗМІ

∨ *Війна та повоєнне відновлення*

№ 14 (256) СЕРПЕНЬ 2023

**ГРОМАДСЬКА ДУМКА
ПРО ПРАВОТВОРЕННЯ**

№ 14 (256) 2023

Інформаційно-аналітичний бюлетень
на базі оперативних матеріалів

Додаток до журналу
«УКРАЇНА: ПОДІЇ, ФАКТИ, КОМЕНТАРІ»

Засновники:

Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
Національна юридична бібліотека

Головний редактор
Ю. Половинчак

Редакційна колегія:
Н. Іванова (відповідальна за випуск), Т. Дубас,
Ю. Калініна-Симончук

Заснований у 2011 році
Видається двічі на місяць

Передрук – тільки з дозволу редакції

З повнотекстовою версією видання можна
ознайомитись на сайті
Центру досліджень соціальних комунікацій
nbuviar.gov.ua

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНА ПОДІЯ

Президент України підписав Закон України
щодо створення Державного реєстру
санкцій 3
Президент України підписав Закон України,
який вдосконалює державне регулювання
продовольчої безпеки та розвитку
тваринництва..... 3
Президент України підписав Закон України
щодо спрощення процедури банкрутства
для бізнесу на час воєнного стану..... 4

АНАЛІТИЧНИЙ РАКУРС

Симоненко О.
Умови набуття громадянства:
зміни в Україні та зарубіжна практика..... 5
Пестрецова О.
УКРАЇНА У ФОКУСІ ІНОЗЕМНИХ ЗМІ:
війна та повоєнне відновлення
Моніторинг інформаційного поля за період
з 3–16 липня 2023 р..... 19

ЩОДЕННИК БЛОГЕРА * 23

АКТУАЛЬНА ПОДІЯ

Президент України підписав Закон України щодо створення Державного реєстру санкцій

Глава держави підписав Закон України № 3223-IX (проект № 8392) «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо застосування санкцій».

Про це свідчить інформація в картці законопроекту на вебсайті Верховної Ради України.

Нагадаємо, документ було ухвалено на пленарному засіданні парламенту 13 липня 2023 р.

Ухваленим документом вносяться зміни до Закону України «Про санкції», які передбачають створення Державного реєстру санкцій з метою надання публічного доступу до актуальної та достовірної інформації про всіх суб'єктів, щодо яких застосовано персональні санкції відповідно до цього Закону. Також передбачаються зміни до ст. 51 Закону України «Про санкції», які встановлюють спеціальний строк звернення із заявою до суду.

Крім того, вносяться зміни до Кодексу адміністративного судочинства, відповідно до яких збільшуються строки розгляду таких справ у судах першої та апеляційної інстанцій та передбачається можливість проголошення в судовому засіданні лише вступної та резолютивної частини рішення (скорочене рішення), повідомила пресслужба Апарату Верховної Ради України.

Раніше І. Мудра, заступник міністра юстиції України, коротко окреслила деталі:

«Строки: Збільшуються строки розгляду справ в судах першої інстанції (до 30 днів) та апеляційної (до 15 днів). Збільшення строків на відзив (з 2 до 5 днів).

Учасники: учасники справи, які не були присутні при проголошенні рішення суду, а також особа, яка не брала участі у справі, якщо суд вирішив питання про її права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, мають право оскаржити рішення суду протягом п'яти днів з дня його опублікування на офіційному вебсайті ВАКСу.

Розгляд справ:

- справи у судах першої та апеляційної інстанцій, провадження в яких вже відкрито;
- позовні заяви й апеляційні скарги, які подані до суду, але провадження за якими не було відкрито;
- судові рішення, ухвалені судами першої інстанції, які не набрали законної сили;
- до набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо застосування санкцій» розглядаються за правилами, що діють після набрання чинності зазначеним Законом.

Висновок: всі справи з моменту набрання чинності цим Законом будуть розглядатись за новими правилами щодо оскарження, строків і проголошення рішень.

Створення Держреєстру санкцій: планується розміщувати підстави для застосування, зміни або скасування санкцій, перелік санкцій, які застосовуються до кожної особи, перелік осіб, щодо яких застосовано санкції, та відомості для їх ідентифікації» (*ЮРЛІГА (https://jurliga.ligazakon.net/news/221173_prezident-pdpisav-zakon-shchodo-stvorennya-derzhavnogo-restru-sanktsy). – 2023. – 27.07).*

Президент України підписав Закон України, який вдосконалює державне регулювання продовольчої безпеки та розвитку тваринництва

Президент України В. Зеленський підписав Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдо-

сконалення державного регулювання продовольчої безпеки та розвитку тваринництва» № 3221-IX, який було ухвалено Верховною

Радою України 30 червня 2023 р., інформують у Комітеті з питань аграрної та земельної політики.

Цей Закон допоможе покращити умови для виробництва та обігу безпечних і якісних харчових продуктів та кормів для тварин, вдосконалити систему забезпечення благополуччя тварин, забезпечить високий рівень захисту здоров'я громадян і задоволення їхніх соціальних та економічних інтересів.

Окрім того, норми документа максимально наближені до стандартів ЄС в сфері безпеки харчової продукції, зокрема:

- розширено перелік селекційних та організаційно-господарських заходів у свинарстві, які дадуть змогу отримувати якісну продукцію за помірними цінами;

- визначені поняття «ремісничий харчовий продукт», «швидкозаморожений харчовий продукт», «новітній харчовий продукт», встановлені особливі вимоги щодо маркування і реалізації таких харчових продуктів;

- запроваджені положення міжнародних стандартів щодо критеріїв натуральних харчових інгредієнтів та критеріїв для продуктів харчування придатних для вегетаріанців або веганів;

- врегульовано питання щодо оплати позапланових державних перевірок. Згідно положень Закону, оплата передбачається тільки за проведення позапланових заходів державного контролю за поданням оператора ринку (крім позапланових заходів, за результатами яких надається адміністративна послуга).

Окрім того, закріплено процедуру планових та позапланових перевірок офіційних ветеринарних лікарів, уповноважених ветеринарів, працівників бійні, уповноважених на виконання обов'язків помічника державного ветеринарного інспектора, у відповідності з Регламентом ЄС 2017/625, підставами для здійснення яких є щорічний план державного контролю операторів ринку, на потужностях якого вони здійснюють свої повноваження, або виявлення невідповідності діяльності оператора ринку вимогам законодавства чи наявності обґрунтованої підозри щодо такої невідповідності.

Закон набирає чинності через три місяці з дня опублікування, крім окремих його положень, щодо яких передбачено перехідні періоди (*Офіційний вебпортал парламенту України* (https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/239380.html). – 2023. – 26.07).

Президент України підписав Закон України щодо спрощення процедури банкрутства для бізнесу на час воєнного стану

Президент України В. Зеленський підписав Закон України № 7442 щодо спрощення процедури банкрутства для бізнесу на час воєнного стану. Про це повідомляється у картці документа на сайті Верховної Ради України.

Згідно з документом:

- на період дії воєнного стану та протягом шести місяців з дня його скасування збори та комітет кредиторів можуть проводитися дистанційно, а господарський суд зможе продовжувати строки проведення засідань;

- пропонується зупинити нарахування відсотків на зобов'язання боржника перед кредиторами, які реструктуризовані згідно з планом санації чи плану реструктуризації боргів;

- справу про банкрутство (неплатоспроможність), коли неплатоспроможність зумовлена бойовими діями, може бути відкрито за заявою боржника без виплати авансової винагороди арбітражному керуючому на депозитний рахунок суду.

Як пояснили раніше ініціатори спрощення процедури банкрутства у Пояснювальній записці, під час повномасштабної збройної агресії Російської Федерації було знищено велику кількість майна суб'єктів господарювання. Це ускладнило чи унеможливило здійснення такими суб'єктами господарської діяльності, проведення ними розрахунків з контрагентами і виконання зобов'язань, що призвело до наявності у суб'єктів господарювання ознак

неплатоспроможності чи стало наслідком їх неплатоспроможності. Так чи інакше переважна більшість суб'єктів господарювання України зазнала наслідків повномасштабної збройної

агресії Російської Федерації (*Суспільне Новини* (<https://suspilne.media/537615-zelenskij-pidpisav-zakon-sodo-sprosenna-proceduri-bankrutstva-dla-biznesu-na-cas-voennogo-stanu/>). – 2023. – 27.07).

АНАЛІТИЧНИЙ РАКУРС

О. Симоненко, канд. політ. наук, ст. наук. співроб., НЮБ НБУВ

Умови набуття громадянства: зміни в Україні та зарубіжна практика

Цього року набувають чинності зміни, що стосуються правил набуття українського громадянства. Відповідний Закон України № 2996-IX «Про внесення змін до законів України «Про громадянство України» та «Про забезпечення функціонування української мови як державної» щодо умов прийняття до громадянства України» було ухвалено Верховною Радою України, підписано Президентом України та 27 квітня опубліковано в газеті «Голос України». Нові норми набирають чинності через шість місяців з дня опублікування Закону, крім пункту щодо забезпечення Кабміном введення в дію нормативно-правових актів, що впливають із цього Закону, який набирає чинності з дня опублікування.

Зокрема, цим Законом запроваджується необхідність для претендентів на громадянство складання іспитів з основ Конституції України, історії України та на рівень володіння державною мовою. Нагадаємо, петицію про запровадження відповідних випробувань для отримання громадянства України було зареєстровано на сайті Президента України у травні 2022 р. Після того, як вона набрала понад 25 тис. голосів, В. Зеленський доручив Прем'єр-міністрові Д. Шмигалю розробити відповідний законопроект.

Водночас Закон передбачає «особливі умови» набуття громадянства для осіб, які мають визначні заслуги перед Україною, становлять державний інтерес для України, проходять військову службу за контрактом у Збройних силах України в тому числі, які нагороджені державною нагородою, які отримали посвідку

на тимчасове проживання мають право на набуття громадянства України без засвідчення рівня володіння державною мовою. Такі особи зобов'язані опанувати державну мову на рівні, визначеному законодавством, протягом двох років з дня набуття громадянства України, скласти відповідні іспити та подати документи про їх складання. Невиконання зобов'язання про складання іспитів з основ Конституції України, історії України та на рівень володіння державною мовою цими категоріями осіб є підставою для втрати громадянства України (йдеться, як пояснює заступник голови Комітету з питань гуманітарної та інформаційної політики ВРУ Є. Кравчук, пролюдей, які отримали громадянство України за прискореною процедурою). (URL: <https://detector.media/infospace/article/210425/2023-04-22-zelenskyu-pidpysav-zakon-pro-skladannya-obovyazkovykh-ispitiv-dlya-nabuttya-ukrainskogo-gromadyanstva/>).

Відтак є сенс розглянути аналогічні норми у світовій практиці та з'ясувати, як відрізняються процедури отримання громадянства в різних країнах. Адже кожна країна має власне законодавство і способи набуття громадянства у них мають відмінності. При цьому можна виділити загальні риси, притаманні законодавству кожної з держав.

У більшості випадків вимоги законодавства про громадянство до іноземця з будь-яких країн, приблизно однакові.

Зазвичай у число таких вимог входять:

– безперервність проживання протягом визначеного строку на підставі посвідки на постійне проживання;

- законослухняність;
- наявність роботи або інших джерел отримання доходів;
- наявність у праві власності або в користуванні житлового приміщення;
- підтвердження знання державної мови;
- підтвердження знання основ законодавства, історії, державного устрою і традицій.

У цьому контексті варто відзначити, що для більшості країн термін безперервного проживання є основною умовою отримання громадянства. Наприклад, у Німеччині він становить вісім років, а у Польщі та Італії – десять. При цьому існують законні варіанти прискорити процедуру, зокрема через укладення шлюбу або купівлю нерухомості.

Розглянемо детальніше способи отримання громадянств. Є кілька способів його отримання в залежності від особистих обставин, а також від країни, в якій іноземець хоче отримати громадянство:

- при народженні на території країни (*jus soli* або «право землі»);
- отримання громадянства за походженням (*jus sanguinis* або «право крові»);
- через шлюб;
- тримання громадянства через проживання у країні (Натуралізація);
- громадянство через інвестиційну імміграцію.

Отримання громадянства при народженні.

Новонароджені діти можуть отримати громадянство за місцем народження – *jus soli*. У цьому випадку держава одразу надає громадянство усім новонародженим, без урахування громадянства батьків. Проте інколи попередньо необхідно виконати ряд додаткових вимог. Принцип надання громадянства на основі місця народження, в тій чи іншій мірі діє у понад 60 країнах світу. Більш детально про особливості набуття громадянства на підставі місця народження:

Країни Європи.

Зазначимо, що народження дитини в країнах Європи не є 100-відсотковою гарантією отримання громадянства. Найчастіше у своїй політиці держави об'єднують два принципи:

дитина має народитись у державі, а батьки повинні мати дозвіл на проживання у державі чи перебувати в країні легально впродовж певного часу.

Зокрема, у Швейцарії громадянство отримують за таких підстав: діти народжені у шлюбі, де хоча б один з батьків має швейцарський паспорт, незалежно від місця народження; діти народжені поза шлюбом, якщо мама – швейцарка; діти народжені поза шлюбом, якщо батько-швейцарець визнає своє батьківство до настання повноліття; діти усиновлені швейцарцями; діти знайдені на території держави, якщо їх родинні зв'язки встановити неможливо.

У Великій Британії дитина отримує громадянство одразу після народження, якщо хоча б один з її батьків мав дозвіл на проживання в країні на момент народження малечі. Однак особи, які були народжені у Великій Британії і прожили в цій країні перші 10 років свого життя, чий батьки не були і не є ні постійними резидентами, ні громадянами цієї країни, можуть подати на реєстрацію як громадянин Великій Британії.

Громадянство Греції отримають діти, чий батьки легально мешкали в країні не менше п'яти років до моменту народження. Також, якщо вимога щодо проживання батьків була виконана, але дитина народилась в іншій країні, отримати громадянство вона зможе, якщо провчиться шість років у грецькій школі.

В Ірландії обидва з батьків дитини мають легально прожити у країні мінімум чотири роки до народження дитини.

А от за правилами оформлення громадянства у Франції батькам не обов'язково мати резидентство. Дитина, яка народилась в країні, може набути громадянства після досягнення нею 13-річного віку. При цьому більшу частину життя вона має прожити в країні.

Згідно з австрійським законодавством, якщо батьки одружені, то дитина отримує австрійське громадянство відразу з народження, навіть якщо лише батько є громадянином Австрії. Якщо ж батьки не перебувають в офіційному шлюбі і громадянином Австрії є батько дитини, а мати є громадянкою іншої держави, дитина також

відразу набуває австрійського громадянства за походженням. Але в такому разі австрійський батько має протягом всього тижнів після народження заявити про своє батьківство, або його батьківство має бути визнаним у судовому порядку. Батьківство також може бути визнаним до народження дитини. У випадку якщо на батьківщині одного з батьків також застосовується принцип походження (як у Австрії), то дитина набуває подвійного громадянства. Відповідно до австрійського законодавства, від дитини не вимагається обирати громадянство до досягнення повноліття – хоча інша держава може вимагати ухвалення такого рішення відразу.

Громадянство за народженням у Норвегії може отримати будь-який неповнолітній по праву крові, якщо у мами чи у тата вже є громадянство Королівства. Для цього йому не потрібно проживати безперервно сім років на території країни або здавати мовні тести. Отримати громадянство Норвегії можуть також люди, народжені на території КН. Однак далеко не завжди це гарантує набуття паспорта. Це стосується дітей, народжених пізніше вересня 2006 р., в яких хоча б один з батьків вже є підданим Королівства. Для тих осіб, які були народжені до вересня 2006 р., для отримання громадянства є обов'язковими наступні умови: мати дитини має громадянством Норвегії; батько є громадянином будь-якої із Скандинавських країн і перебував на момент народження дитини в офіційному шлюбі з матір'ю. Батьки зобов'язані звернутися в посольство з проханням про видачу особливого персонального номера для дитини. При цьому необхідно представити особисті дані, свідоцтво про народження дитини і паспорта матері та батька. Якщо дитина була усиновлена підданим Королівства Норвегії, то вона автоматично стає громадянином цієї країни.

Громадянство у Шведському Королівстві по народженню отримує дитина: незалежно від місця народження, якщо один або обидва батьки шведські громадяни; якщо мати шведка; усиновлений до досягнення нею віку 12 років громадянином Швеції (дитина старше 12 років може подати прохання про присвоєння

громадянства самостійно, відмовляють вкрай рідко); якщо він знайдений на території Швеції та батьки не встановлені.

Громадянство Данії: діти, народжені після 1 липня 2014 р., автоматично отримують громадянство при народженні, якщо один з батьків є данцем. Громадянство дітей, народжених до цієї дати, залежить від правил, які діяли на той час. Дитина, знайдена на території Данії, вважається громадянином Данії, якщо не зазначено інше.

Громадянство Естонії отримує народжена в країні дитина, якщо один з батьків має громадянство. Як отримати громадянство Естонії для дитини, якщо обоє батьків іноземці? Це можливо якщо вони останні п'ять років живуть в країні постійно на легальному підставі (ВНП або ПМП). Громадянство Естонії, також, отримує нащадок осіб, які мають паспорт Естонії до 16 липня 1940 р. або в тому випадку, якщо до досягнення повноліття він з якоїсь причини втратив громадянство. Подають прохання на відновлення громадянства особи не повинні мати підданства іншої держави або повинні довести, що в країні їх теперішнього перебування законодавчо дозволено мати подвійне громадянство.

Північна Америка

У США громадянство отримують всі діти, які були народжені в країні, без будь-яких додаткових вимог. Проте це не поширюється на дітей дипломатів, консулів і деяких інших категорій іноземців. На підставі довідки з пологового будинку дитина отримує сертифікат про народження, а пізніше паспорт. Коли дитині виповниться 21 рік, то вона зможе отримати громадянство для батьків – на підставі об'єднання родини. Також громадянство США можна отримати на основі права крові. Американським громадянином є особа, яка народилася за кордоном у батьків, які є американськими громадянами. Проте це право обмежується тільки одним поколінням народжених за кордоном.

Канада також видає громадянство всім дітям, які були народжені на території держави. Щоб отримати паспорт, знадобиться лише свідоцтво про народження та заява.

Центральна, Південна Америка та країни Карибського басейну

Громадянство Мексики отримують всі діти, які народилися в країні. На підставі народження дитини мексиканське громадянство можуть отримати і батьки. Для цього необхідно прожити в країні мінімум два роки та скласти іспит з іспанської мови та історії держави.

Практично всі країни Південної Америки надають громадянство своєї держави дитині одразу при народженні. Виключенням є тільки Колумбія, де хоча б один з батьків на момент народження дитини повинен мати дозвіл на проживання у державі. А от Перу надає дитині громадянство по досягненню нею 18-ти річчя.

Діти, які народились на території країн Карибського басейну, автоматично стають громадянами держави. Громадянство цих країн має такі переваги: подорожі без візи до країн Шенгенської зони та Великої Британії, можливість отримати туристичну візу у США на 10 років, пільги при вступі до ВНЗ Великої Британії.

Країни Азії

В Азії автоматично при народженні можна отримати громадянство Пакистану. У Таїланді батькам необхідно прожити мінімум п'ять років до моменту народження дитини.

В Ізраїлі також необхідно виконати ряд вимог. Якщо дитина народилася в країні та не отримала іншого громадянства, то вона може подати заяву на ізраїльське громадянство у віці від 18 до 21 року. Паспорт видадуть лише тим, хто прожив в Ізраїлі щонайменше п'ять років до подання заяви на громадянство. Також в Ізраїлі діє ще одне незвичне правило, що стосується громадянства. У 1950 р., через два роки після створення ізраїльської держави, було прийнято рішення про те, що де б не жили євреї, всі вони мають право емігрувати до Ізраїлю і отримати ізраїльське громадянство. Цей Закон і сьогодні дає можливість тим євреям, хто зазнає переслідувань, в якій би країні це не відбувалося, стати громадянином Ізраїлю.

Закон ОАЕ про громадянство слідує принципу *jus sanguinis*. Тому тут іноземцям рідко надають громадянство. Проте діти, що народилися від батька, який є громадянином

ОАЕ, або від невідомого батька, або він є особою без громадянства, та матері, яка є громадянкою ОАЕ, вважаються громадянами ОАЕ, не зважаючи на місце народження. Діти, що народилися від матері, яка є громадянкою ОАЕ, та від батька, який є іноземцем, мають право подати клопотання про прийняття до громадянства, коли їм виповниться 18 років.

Звернемо увагу, що 31 січня 2021 р. вперше влада Об'єднаних Арабських Еміратів дозволила іноземцям отримувати громадянство. Вони прийняли поправки в Закон, в якому прописали кілька категорій громадян. Претендувати на громадянство зможуть інвестори, винахідники, лікарі, вчені і художники, а також члени їх сімей. Заяви розглядатимуть місцеві управління виконавчої влади та уряд.

Африка

Автоматично при народженні громадянство держави отримують діти народжені у Лесото та Танзанії. Громадянство Тунісу дитина може отримати, якщо її дідусь народився в цій країні.

Австралія та Океанія

В Австралії громадянство держави може отримати дитина, яка народилася та прожила у країні перші 10 років.

У Тувалу та Фіджі громадянство надається всім новонародженим дітям.

Отримання громадянства через шлюб.

Отримання громадянства через шлюб – це процедура, схожа на натуралізацію, але зі скороченими термінами проживання.

У кожній країні є свої додаткові вимоги до подружжя, які претендують на громадянство, ось основні з них:

– До подачі заяви на громадянство проживати у законному шлюбі певну кількість років. Наприклад, щоб отримати громадянство в Іспанії через шлюб, мінімальний термін становить один рік; в Італії потрібно щоб ви були в шлюбі не менше двох років; на Кіпрі і в Португалії не менше трьох років; у Франції мінімальний термін – чотири роки. У ОАЕ жінка, яка є іноземкою, що вийшла заміж за громадянина ОАЕ, може отримати громадянство за умови, що шлюб протривав три роки. При цьому вона втрачає

громадянство в разі розлучення та повторного шлюбу з іноземцем. Дружина чоловіка, який нещодавно отримав громадянство, також може стати громадянкою ОАЕ. Їх неповнолітні діти також отримують громадянство. У Швейцарії претендент повинен прожити на території держави не менше п'яти років, з них не менше трьох – у законному шлюбі зі швейцарцем, при цьому весь рік, що передує подачі заяви, необхідно прожити не виїжджаючи за межі країни.

– Не мати судимостей, імміграційних порушень.

– Знати мову країни на необхідному рівні і мати хорошу інтеграцію у суспільство.

В американському подружжі громадянство США громадянство набувається у разі виконання трьох базових умов: наявність статусу постійного жителя і Грін-карти не менше трьох років, а також останні 18 місяців безперервне перебування на американській території; протягом цих же трьох років необхідно перебувати в шлюбних відносинах з громадянином США. Деякі винятки передбачені для іноземців, які претендують на громадянство США, якщо чоловік з американським паспортом здійснює професійну діяльність за кордоном. У цьому випадку не потрібно дотримання часових рамок щодо постійного і безперервного проживання в США, терміну володіння Грін-картою та періоду перебування у шлюбних відносинах.

Отримання громадянства через шлюб у Норвегії передбачає його тривалість як мінімум три роки, причому йдеться не тільки про офіційний шлюб, а й про зареєстроване громадянське партнерство. Слід враховувати, що міграційна служба проводить перевірки щодо спільного проживання, ведення господарства, надбання спільного майна, включно з опитуванням сусідів і знайомих. Викриття спроби обману міграційних служб тягне достатньо серйозні санкції, аж до ув'язнення і депортації.

Шлюб у Швеції (партнерські союзи й одностатеві шлюби законодавчо визнаються) передбачає, що члени сім'ї отримують візу для Возз'єднання сім'ї і відразу ПМП. Громадянство

Швеції через шлюб можна оформити через три роки.

Щоб отримати громадянство Королівства Данія, особа повинна укласти шлюб у законному та добровільному порядку та мати статус постійного проживання в Королівстві Данія (шість–вісім років безперервного проживання, в залежності від тривалості шлюбу).

У подружньому житті в Естонії для набуття громадянства необхідно отримати тимчасовий дозвіл на проживання на п'ять років, а потім продовжити ще на три; лише проживши вісім років у шлюбі можна подавати документи на громадянство. Фактично отримання громадянства через шлюб тут проводиться відповідно до процедури натуралізації.

Отримання громадянства шляхом натуралізації

Натуралізація – це процес отримання громадянства країни через легальне проживання в цій країні певну кількість часу і виконання інших умов. У більшості країн для натуралізації необхідно пройти кілька етапів: попереднє отримання ВНП і/або ПМП, проживання на території держави і вже потім отримання громадянства. У цілому, процес натуралізації займає від п'яти до 12 років залежно від країни.

У кожній країні існують свої специфічні умови, але зазвичай для отримання громадянства на підставі натуралізації є обов'язковим наступне:

1. Проживання на території даної держави на законних підставах протягом встановленого терміну (як правило, цей термін складає не менше декількох років – від п'яти і більше). У ряді випадків цей термін може бути скорочений.

2. Претендентові на громадянство країни необхідно добре знати державну мову, а також культуру, історію і звичаї держави (так званий «Тест на громадянство»). Можливо звільнення від цього обов'язку при наявності певних обставин.

3. Наявність стабільного і стійкого джерела доходу для себе та кожного члена своєї сім'ї.

4. Надати підтвердження оплати податків і комунальних платежів за час перебування на території країни.

5. Відсутність судимостей, адміністративних штрафів та поточних судових розглядів.

Відразу зазначимо, що перешкоди для натуралізації є відносно низькими, наприклад, у Франції, Великобританії, Португалії, Польщі, Швеції, Фінляндії та Бельгії. У таких країнах як Швейцарія, Австрія, Італія, Іспанія, Болгарія, Чехія та Словенія, іммігранти повинні безперервно і легально проживати в країні не менше десяти років, щоб подати заяву на натуралізацію. Десь посередині знаходяться такі країни, як Ірландія, Угорщина, Румунія і Словаччина, в яких для натуралізації потрібно проживати вісім років. У Данії – дев'ять років.

Натуралізація також вважається основним і найпоширенішим варіантом оформлення американського паспорта. Залежно від ситуації умови можуть дещо відрізнятись, але загальні вимоги до іноземців у момент подачі заяви на громадянство США такі: вік не менше 18 років; наявність «Грін-карти» (Green Card) і статусу постійного жителя США протягом п'ятьох років, крім того, останні 30 місяців потрібно фізично знаходитися на американській території і три місяці безпосередньо в тому штаті, де подається заява; відсутність порушень американського законодавства, особливо кримінального характеру, і в принципі демонстрація гарної поведінки; знання основних фактів історії американської держави, повага і дотримання конституції; базові навички читання, письма, розмовної англійської; готовність прийняти присягу на вірність США. У цьому контексті слід зазначити, що іноземці, які проходять службу в рядах американської армії, в тому числі ветерани, мають право на спрощену процедуру натуралізації або зовсім скасування деяких вимог при отриманні громадянства США. Термін служби повинен становити не менше одного року в так званій мирний час, а в разі активних бойових дій достатньо доби.

Щоб отримати паспорт Королівства Норвегії шляхом натуралізації, необхідно перебувати на території Королівства тільки на легальних підставах. Усі особи повинні спочатку отримати візу, щоб мати можливість приїхати до Норвегії. Після прибуття необхідно оформити дозвіл на проживання (тимчасовий вид на проживання),

на підставі якого потрібно прожити протягом п'яти років, періодично продовжуючи цей документ. Потім видається постійний вид на проживання. Повнолітні особи віком до 55 років для отримання громадянства повинні пройти навчання у спеціальних мовних школах. У середньому навчання триває близько 300 год. Однак якщо людина отримала диплом про вищу освіту в одному з вузів Норвегії або пройшла тестування на знання норвезької мови, то вона звільняється від курсів. Для отримання паспорта Норвегії шляхом натуралізації необхідно витримувати певні терміни безперервного перебування на території країни. З десяти років життя у цій державі не менше семи років потрібно перебувати в межах норвезьких кордонів. Якщо людина більше двох місяців на рік перебувала в іншій державі, то цей період їй не зараховується. У деяких ситуаціях терміни можуть скоротити: до п'яти років, якщо дитина у віці від 12 до 18 років подає заявку самостійно, незалежно від громадянства батьків; до двох років для громадян інших скандинавських країн; до трьох років у разі шлюбу з громадянином Норвегії; до двох років для неповнолітніх (у віці до 18 років), якщо один з батьків має норвезький паспорт.

Перешкодою до отримання громадянства Норвегії може стати наявність небезпечних захворювань, таких як СНІД, туберкульоз, гепатит, шизофренія, наркоманія. Необхідно пройти медичну комісію, щоб підтвердити відсутність цих серйозних недуг. Існує також особливий спосіб набуття громадянства – через особливі заслуги перед Норвегією. Це може бути надання будь-якої серйозної допомоги, інтелектуальний, матеріальний або творчий внесок в розвиток країни, спортивні виступи за Норвегію. У цьому випадку паспорт можуть надати в найкоротші терміни, уникаючи необхідності безперервного проживання протягом довгих років. Це рішення може прийняти прем'єр-міністр або правлячий монарх.

В основному головною складністю для тих, хто хоче отримати норвезький паспорт, є дуже важкий іспит на знання мови та історії цієї держави. Далеко не всім людям, які живуть

на території Норвегії велику кількість років, вдається благополучно пройти тестування. Іспит на знання норвезької мови проводиться у письмовій та усній формі. Тестування на інтегрованість в суспільство включає в себе знання офіційної урядового гімну країни, основних положень конституції, імен прем'єр-міністра і короля, національних традицій. Згідно зі статистичними даними, не більше 5 % всіх іноземних громадян, які живуть на території Норвегії сім років, отримують паспорт цієї країни. Найчастіше це пов'язано з важким екзаменаційним тестуванням на знання мови. Після подачі документів і проходження співбесіди, офіційна відповідь приходить не раніше ніж через півроку.

Натуралізація у Швеції передбачає прибуття до країни за візи категорії D та отримання – ВНП Швеції на рік з продовженням. Підставою для візи може бути: робота у Швеції за запрошенням роботодавця – робоча віза в Швеції; реєстрація власного бізнесу – бізнес віза; зарахування до ВУЗу на навчання – студентська віза. При цьому власники ВНП можуть запросити до Швеції неповнолітніх дітей та чоловіка на підставі Воз'єднання сім'ї. Дохід запрошуючої особи, повинен бути високим і достатнім для утримання членів сім'ї. П'ять років у статусі ВНП дозволяє подавати заявку на постійне проживання (ПМП). Іноземці повинні скласти тести на знання конституції, традицій і шведської мови. Через п'ять років подають заяву з проханням надати громадянство. Статус біженця може отримати іноземець, який прибув прямим рейсом в Швецію і зумів документально підтвердити факт утисків на батьківщині. Біженцю надають ВНП, потім ПМЖ, а через чотири роки і громадянство без обов'язкової здачі іспиту зі шведської мови. Громадянство також можуть надати за особливі заслуги. Статус присвоюють за особистим розпорядженням Короля Швеції. Нашадки осіб, які раніше мали шведське громадянство або особи, які втратили з якої-небудь причини шведське громадянство, можуть відновити підданство. Головна умова – знання шведської мови.

Щоб отримати громадянство Данії шляхом натуралізації, потрібно відповідати ряду

умов, зокрема: подати декларацію вірності та лояльності; потрібно мати ПМЖ, дев'ять років безперервного проживання в Данії; відсутність судимостей, прострочених боргових зобов'язань; необхідне підтвердження підтримувати себе фінансово; володіння данською мовою; тест на громадянство Данії; взяти участь у церемонії конституції міста.

Якщо особа прожила на території Естонії вісім років, з яких останні п'ять років мала постійний вид на проживання, то можна дати заяву на отримання громадянства шляхом натуралізації. При цьому повинні бути дотриманні такі вимоги: вік більше 15 років; необхідно підтвердити рівень знання естонської мови, у разі якщо отримували освіту в Естонському ВНЗ, то це не потрібно; скласти іспит з історії Естонії; довідки, що вказують на можливість забезпечувати себе фінансово; довідку про реєстрацію місця проживання в реєстрі населення Естонії; скласти присягу на вірність Естонії; відмовитись від громадянство іншої країни.

В ОАЕ іноземець може подати клопотання про прийняття до громадянства, яке може бути задоволене за наступних умов: легально прожив в ОАЕ 30 років, або сім років, якщо він є арабським громадянином Оману, Катару або Бахрейну. Ці обмеження не стосуються осіб, які надають країні почесні послуги; має легальний заробіток; має хорошу репутацію; достатньо володіє арабською мовою; не має судимостей; є мусульманином.

Особи, чия мати є громадянкою ОАЕ, мають право подати клопотання про прийняття до громадянства, коли їм виповниться 18 років. У той же час, натуралізовані громадяни не мають право балотуватися на виборах. Проте арабські громадяни Оману, Катару або Бахрейну можуть балотуватися через сім років.

У Швейцарії громадянство через натуралізацію можна отримати на таких умовах:

1. Сім'я, в якій одна людина швейцарець, а інший іноземний громадянин. При цьому шлюб повинен тривати не менше трьох років. Також важливо іноземцю прожити у Швейцарії в загальній сумі не менше п'ять років. І шлюб не повинні бути фіктивним.

2. Особи зі статусом біженця. Їм потрібно прожити в Швейцарії не менше п'яти років.

3. Іноземці, які мають дозвіл на проживання і живуть в країні 10 років.

4. Обдаровані діячі культури, науки, спорту та мистецтва, а також люди, які мають особливі заслуги перед країною.

Набуття громадянства за інвестиції

Уже давно стало нормою набуття громадянства певних країн, особливо ЄС, в обмін на інвестиції в їхню економіку. Найголовніша перевага такого виду «інвестицій» полягає у можливості вільно пересуватись світом. Саме тому такі програми через інвестиції називають отриманням «золотого паспорта» (набуття громадянства) чи «золотої візи» (отримання резидентства). «Золота віза», що дає право отримати резидентство країни, також надає можливість вільно перетинати кордон на необмежений час, вільно інвестувати в країну резиденції, працювати без потреби отримувати всілякі дозволи на працевлаштування та відкривати банківські рахунки. А ще «золота віза» значно спрощує в подальшому процес отримання громадянства країни резиденції.

Проте «Золотий паспорт» дає набагато більші можливості для іноземців. Ідеться про право голосу, право бути обраним до державних органів влади, а також право на доступ до безоплатної медичної допомоги та освітніх послуг. Окремо слід згадати і про те, що такий паспорт має ще деякі неафішовані переваги: він дає можливість відкривати закордонні компанії та рахунки, а обмін фінансовою інформацією може відбуватися через будь-яку країну-офшор.

Окрім такого власнику такого паспорта, надаються пільги, в тому числі податкові, доступ до закордонної освіти, медичної допомоги, а також можливість подорожувати без віз.

Щоправда, кожна країна, яка практикує таку систему, має власні умови та суми інвестицій.

Найпершою країною, яка запровадила «золоті паспорти», стала острівна держава Сент-Кітс та Невіс. Там «купити» громадянство можна з 1984 р. острів став одним із найласіших у плані отримання паспортів. Власник такого документа отримує безвіз у 157 країн та

податкові пільги в обмін на інвестиції від 150 тис. дол.

На цей час зазначений механізм отримання громадянства запровадили чимало країн Європейського Союзу, серед яких Кіпр, Мальта, Болгарія, Іспанія, Португалія, Греція та ін.

На особливу увагу заслуговують Кіпр та Мальта. На європейському острові Кіпр діє система, яка передбачає отримання постійного місця проживання (ПМП) з можливістю набуття громадянства через п'ять років. ПМП на Кіпрі можна отримати за інвестиції, вклавши у нерухомість чи цінні папери країни. Так, кіпрський «золотий паспорт» можна отримати за інвестиції від 2 млн євро. При цьому для отримання паспорта жити в країні не потрібно. Паспорт даної країни дозволяє подорожувати без віз до більш ніж 170 країн світу, включаючи Європейський Союз та Велику Британію. Щоправда, умови інвестування не так давно стали дещо суворішими: інвестиції в бізнес мають створювати не п'ять, а дев'ять робочих місць для кіпріотів та громадян ЄС; а сума благодійного внеску для участі в програмі змінилася зі 150 тис. до 200 тис. євро.

Умови отримання громадянства Мальти теж стали дещо жорсткішими: наразі сума інвестицій має складати 650–700 тис. євро у фонд розвитку країни, ще 150 тис. євро – у державні облігації; придбання нерухомості не менше ніж на 700 тис. євро або оренда житла в країні мінімум за 16 тис. євро на рік протягом п'яти років; пожертвування в розмірі 10 тис. євро для благодійної організації. Формально для успішного здійснення процедури на Мальті треба прожити рік, проте, на практиці це майже ніяк не контролюється. Виконавши усі ці умови, можна отримати громадянство Мальти через 12 або 36 місяців.

«Золоті паспорти» в обмін на інвестиції можна отримати також в інших країнах:

Гренаді. Отримати паспорт громадянина Гренади можна через купівлю нерухомості чи благодійний внесок до Національного фонду перетворення. Паспорт країни відкриває безвізовий доступ до 144 держав світу, в тому числі країни Шенгенської зони, КНР і Великобританію. Крім того, з цим паспортом

можна переїхати до США за візою інвестора. Мінімальний інвестиційний внесок становить 150 тис. доларів. Паспорт можна отримати в строк від 4 до 6 місяців.

Іспанія. Програма у цій країні трохи відрізняється від інших. В Іспанії за інвестиції можна отримати дозвіл на проживання і вже через п'ять років життя в цій країні – громадянство, але за умови відмови від чинного. Для отримання документа інвестори мають вибрати одну з опцій: купити нерухомість чи цінні папери, відкрити депозит в іспанському банку чи вкласти у бізнес. З посвідкою на проживання в Іспанії можна відвідувати інші країни Шенгену та проводити там до 90 днів кожні пів року. Для отримання документа необхідно інвестувати у країну щонайменше 500 тис. євро.

Туреччина. Власники турецьких паспортів можуть відвідувати без віз 110 країн, зокрема Сінгапур та Південну Корею. Також є можливість отримати шенгенську візу С-2 на п'ять років та бізнес-візу Е-2 у США. Паспорт громадянина Туреччини можна отримати в строк від 6 до 8 місяців. Однак правила отримання «золотого паспорта» за інвестиції в цю країну з 2023 р. змінюються. Із головного: тепер для отримання паспорта необхідно придбати об'єкт нерухомості на суму не менше 400 тис. дол. (тобто не можна купити чотири будинки по 100 тис. дол.); інвестувати в один або кілька об'єктів можна буде лише на підставі договору, засвідченого нотаріусом; об'єкт, набутий для отримання громадянства, не можна використовувати повторно в програмі (продати іншому іноземцю); якщо потенційний отримувач громадянства Туреччини при покупці планує використати іпотеку, то його власний капітал в угоді все одно має становити 400 тис. дол.

Молдова. У 2018 р. парламент ухвалив спеціальний закон, який нарекли «Інвестиції в обмін на громадянство». Він дозволяє іноземним громадянам, які готові інвестувати в економіку країни, отримувати паспорт Республіки Молдова на пільгових умовах і без особливих бюрократичних зволікань.

У Болгарії іноземець має спочатку отримати посвідку на тимчасове проживання. Вона

видається за умови придбання державних облігацій на суму не менше 5 тис. євро. Тоді через рік особа може звертатися за отриманням болгарського паспорту.

Македонія. Умови отримання громадянства такі: інвестиції на суму 400 тис. євро і працевлаштування 10-х громадян Македонії.

Албанія. Умовою набуття громадянства Албанії є інвестиції розміром у 200 тис. дол.

Гонконг. Для того, щоб отримати громадянство одного з найбільших вільних ринків і порту Азії, центру жвавої торгівлі, промисловості й туризму, необхідно інвестувати суму в розмірі 1 млн 260 тис. дол.

Уругвай. Уругвай не вимагає надто великих сум за своє громадянство. Все, що потрібно, це наявність щомісячного доходу в розмірі 1200 дол. Після трьох років проживання в цій країні, ви стаєте її громадянином.

Ірландія – після того, як ви інвестуєте в економіку країни 500 тис. дол., вам доведеться чекати терміну, встановленого урядом для отримання на громадянство цієї країни, що входить в ЄС. Це може бути і три місяці, і п'ять років.

Греція – необхідно купити нерухомість на суму від 250 тис. євро. Однак громадянство все одно можна отримати лише через сім років.

Португалія – програма оформлення дозволу на проживання в країні за умови купівлі нерухомості працює з 2012 р. й користується великою популярністю. Вже через п'ять років власник нерухомості та його рідні можуть претендувати на оформлення дозволу на ПМП чи громадянство. Важливо те, що жити для цього в країні зовсім не обов'язково – достатньо перебувати на території Португалії хоча б сім днів на рік. При цьому португальський дозвіл на постійне проживання дозволяє не лише в будь-який момент оселитися на постійній основі в Португалії, але також: вільно пересуватися країнами Шенгенської зони (90 днів на кожні 180 днів); отримати податкові пільги на 10 років оформивши спеціальний статус NHR (це дозволить більше, ніж удвічі знизити податкову ставку на доходи в Португалії, та уникнути оподаткування доходу, отриманому в інших країнах); за умови оформлення

громадянства Португалії подорожувати без віз майже у 200 країн та обрати для життя будь-яку країну Європейського Союзу. Для того, щоб отримати дозвіл на проживання в Португалії, потрібно придбати нову нерухомість (житлову або комерційну) на суму від 500 тис. євро або ж купити об'єкт старший за 30 років під реставрацію вартістю від 350 тис. євро (від 280 тис., якщо нерухомість розташована в невеликому місті).

У Великій Британії посвідка на проживання для інвестора коштуватиме щонайменше 2 млн фунтів, які потрібно вкласти в акції місцевих компаній. Також для отримання громадянства Великої Британії потрібно дотриматися виконання таких умов: отримання натуралізації, проживши в країні 5 років. Крім цього, претендент на громадянство повинен жити постійно в країні або працювати в компанії міжнародного рівня з обов'язковим британським членством. Ці 5 років зобов'язують до обов'язкового проживання в країні з вимогою не залишати країну більше, ніж на 15 місяців, а в останній рік – більше 3 місяців. Необхідно також в останні 12 місяців оформити постійну посвідку на проживання, дотримуватися всіх встановлених умов для емігрантів. Чекати рішення по даній заявці потрібно від 6 до 7 місяців.

У Латвії на даний момент діє найнижчий мінімальний поріг вартості нерухомості, при купівлі якої видається вид на проживання (ВНП): у Ризі, Юрмалі, Ризькому регіоні та республіканських містах він становить 140 тис. євро, а за межами цих територій – 72 тис. євро. Вид на проживання видається на 5 років інвестору і членам його сім'ї. Після закінчення цього терміну, якщо нерухомість залишається у власника, ВНП подовжують ще на невизначений термін. Громадянство Латвії можна отримати через 10 років без необхідності постійного перебування в країні. Вид на проживання в Латвії дає право на вільне переміщення в країнах Шенгенської угоди.

У Йорданії громадянство надають іноземцям, які вклали мінімум 750 тис. дол. Також, необхідно розмістити безвідсотковий депозит у банку, купити держоблігації або

цінні папери компаній, або інвестувати в малий і середній бізнес, чи зареєструвати інвестиційний проєкт в сфері виробництва.

В Австрії немає мінімального обсягу інвестицій для отримання громадянства – уряд визначає його індивідуально. Інвестор має вкласти гроші в промисловість зі створенням робочих місць або у галузь освіти, культури і спорту. В Австрії також дають посвідку на проживання за інвестиції.

В Австралії потрібно інвестувати мінімум 1,3 млн місцевих доларів в економічно корисні проєкти або підприємства. Також, для отримання громадянства доведеться в обов'язковому порядку здати іспит зі знання англійської мови. Наступним пунктом в оформленні громадянства в Австралії є сертифікація та затвердження документів про вищу або середню спеціальну освіту, документів про отриману кваліфікацію, а також документів, що підтверджують стаж роботи. Отримання громадянства Австралії насправді дуже тяжко. Більше шансів для його набуття мають люди, які постійно проживають у цій країні або є іммігрантами; чоловік або дружина, а також діти австралійських підданих; громадяни Нової Зеландії або особи, народжені в Папуа до 1975 р; особи, що потрапили в цю країну через спеціальну державну програму або запрошені роботодавцями; біженці; учасники гуманітарних операцій. Крім цього, для отримання громадянства Австралії необхідно першочергово оформити постійну візу і прожити на території цієї країни як мінімум чотири роки. При цьому три роки з цього терміну дозволяється проживання на території Австралії з будь-яким типом візи, в тому числі туристичної, сімейної, або робочої. А ось останній четвертий рік кандидат повинен прожити із постійною візою. За чотири роки дозволяється бути відсутнім на території Австралії не більше 12 місяців у цілому.

США вимагають від інвестора для отримання посвідки на проживання вкласти мінімум 900 тис. дол. у нову комерційну компанію.

Як бачимо, надання громадянства, видача віз та посвідок на проживання – це особиста справа кожної країни. Загальних правил, які б регулювали це питання, не існує.

У свою чергу, Брюссель критикує схему отримання громадянства в обмін на інвестиції саме через ризик відмивання грошей, ухилення від сплати податків та корупційних схем. Єврокомісія запевняє, що й надалі вивчатиме питання відповідності норм ЄС у цих інвестиційних програмах. Також вони закликають Кіпр та Мальту ретельно перевіряти усі заявки та, за потреби, вживати необхідних заходів: «Комісія вважає, що надання громадянства – в даному випадку громадянства Союзу – цими державами в обмін на оплату або визначені інвестиції без того, що особи, які отримують громадянство, мають реальний зв'язок з відповідними державами-членами ЄС, несумісне з принципом лояльного співробітництва, закріпленим у статті 4, пункті 3 договору про Європейський Союз», – ішлося в заяві Європейської комісії.

Разом із цим звертає на себе увагу той факт, що, частиною повсякденного життя більшості країн стало подвійне або друге громадянство. Зокрема, подвійне/друге громадянство в Європі досить поширене. З 28 країн Європейського союзу лише 6 повністю або частково заперечують можливість придбання множинного громадянства своїми громадянами. При цьому з решти 22 країн багато встановлюють особливі умови щодо подвійного громадянства – більшість із них якихось міжнародних договорів не укладала.

Проте не варто плутати подвійне з другим громадянством. Отже, яка різниця між цими поняттями та в яких країнах це дозволено?

Подвійне громадянство – це наявність у людини двох паспортів різних країн. При цьому обидві держави знають, що у громадянина два паспорти, і визнають, що у нього є права і обов'язки відносно іншої країни. Для подвійного громадянства потрібно, щоб дві країни підписали між собою відповідну двосторонню угоду. В цьому випадку людина, яка має подвійне громадянство, може вибирати, у якій із країн проходити службу в армії, платити податки та виконувати інші обов'язки. При цьому в іншій країні особа звільняється від цих обов'язків. До речі, Україна не перебуває у подібних угодах із жодною державою світу.

Друге громадянство – це також два, або й більше паспортів у однієї людини, але при цьому не відбувається офіційного визнання прав та обов'язків громадянина відносно іншої держави. Тобто, якщо українець отримує паспорт в іншій країні та стає її громадянином, то в Україні він вважатиметься лише громадянином України без другого громадянства.

Подвійне/друге громадянство дозволене в таких країнах: Албанія, Бельгія, Болгарія, Угорщина (в обмін на інвестиційні вкладення), Велика Британія (за винятком жителів британських колоній і заморських територій – для них обов'язкова відмова від колишньої громадянської належності), Ісландія, Ірландія (допустиме за походженням), Італія, Іспанія (з певними обмеженнями), Кіпр (на підставі інвестицій), Македонія, Мальта, Португалія, Румунія, Сербія, Чехія, Швеція, Швейцарія, Фінляндія, Франція.

Цікавий досвід має Німеччина – тут подвійне громадянство заборонено законодавством, проте, отримати його можливо. Зберегти статус громадянина іншої держави у Німеччині дозволяють наступні підстави: етнічне німецьке чи єврейське походження; позбавлення німецького громадянства в період з 1933–1945 рр.; діти, що народилися в Німеччині у сім'ї іноземців, які постійно проживають на території країни. У інших випадках отримання паспорта в Німеччині можливе тільки після відмови від чинного громадянства. Загалом, у Німеччині останніми роками точаться запеклі дискусії стосовно подвійного громадянства. Чимало політиків і експертів, а також, громадян, сумніваються у лояльності осіб із подвійним громадянством.

Королівство Бельгія толерантно ставиться до подвійного громадянства і, принаймні, не цікавиться наявністю у потенційного нового бельгійця паспорта іншої країни (або країн). Проте з початком міграційної кризи 2014 р. у Бельгії посилюються законодавчі вимоги до потенційних громадян. Претенденти на бельгійське громадянство нині повинні добре володіти однією з трьох офіційних мов – французькою, нідерландською або німецькою,

– а також довести свою корисність для держави, її соціально-економічного життя.

Польська конституція дозволяє подвійне громадянство. Особа, яка має подвійне громадянство, не звільняється від основних обов'язків щодо польської держави. До того ж, громадянин, який претендує на високу державну посаду в Польщі або отримання доступу до державної таємниці, буде змушений здати другий паспорт. Так було, наприклад, у випадку Р. Сікорського, який після призначення міністром національної оборони Польщі 2006 р., відмовився від громадянства Великої Британії. Загалом, Польща не належить до країн, де легко отримати громадянство, наприклад, шляхом купівлі дорогої нерухомості чи вкладання значних інвестицій в економіку країни, як це заведено у низці інших держав ЄС. Польське громадянство надається за «правом крові», тобто у випадку, якщо хоча б один із батьків особи має польський паспорт. Інший шлях до польського паспорта лежить через карту поляка, яку в Польщі запроваджено 2008 р. для етнічних поляків з країн колишнього СРСР. Власник карти поляка після прибуття до Польщі може відразу отримати карту постійного проживання. На її підставі вже через рік перебування у Польщі особа може подавати документи на громадянство. Станом на сьогодні, понад 101 тис. громадян України мають карту поляка, тобто, за бажання, можуть досить швидко стати громадянами РП. У всіх інших випадках шлях до польського громадянства є значно довшим. Маючи легальну роботу й місце проживання, потрібно безперервно прожити у Польщі не менше восьми років і мати на руках карту резидента ЄС або посвідку на постійне проживання. Навіть одруження з громадянином Польщі не дає автоматично права на отримання громадянства: воно з'являється лише за умови наявності карти постійного проживання і не раніше трьох років подружнього життя. Подати документи на громадянство можна безпосередньо до офісу президента країни, або в офісі воєвод за місцем проживання. Отримання громадянства за рішенням президента може тривати довше, ніж через воєводські управління. Утім, президент

Польщі має право надавати громадянство в обхід усіх бюрократичних процедур і вимог. Наприклад, якщо це служить інтересам держави. Так польський паспорт отримують відомі спортсмени, вчені та ін. Воєводські управління розглядають звернення іноземців на набуття громадянства, в середньому, у строк до трьох місяців. При подачі документів на громадянство, крім основних вимог щодо періоду легального перебування у Польщі, наявності постійного джерела доходів і місця проживання, іноземці також повинні скласти іспит на знання польської мови (рівень B1), і отримати про це відповідний державний сертифікат.

Чехія. 1 січня 2014 р. в Чехії набув чинності закон про громадянство Чеської Республіки. Держава повністю відмовилася від принципу єдиної національності й, навпаки, заохочує до подвійного (або й більше) громадянств. У законі, зокрема, прописане право набуття громадянства Чехії за народженням. Дитина отримує чеське громадянство у разі, якщо щонайменше один із батьків є громадянином ЧР на момент народження, при цьому місце народження не має значення. Навіть якщо обоє або один із батьків на день народження дитини мали право перебувати у країні строком більше 90 днів, дитина теж набуває чеського громадянства. Раніше вона вважалася би особою без громадянства. Згідно з законом, громадянам ЄС також стало легше отримати чеський паспорт. Для них строк обов'язкового постійного проживання зменшений із п'яти до трьох років; для іноземців із третіх країн достатньо постійно проживати у Чехії протягом строку, який вкупі з усіма попередніми довгостроковими візами і посвідками на тимчасове проживання сягає десяти років. Особи, які представляють особливу цінність для Чехії в сфері науки, освіти, спорту або культури, отримали право на невідкладне отримання громадянства. Слід додати, що можливість отримати чеське громадянство без відмови від попереднього в іноземців була й раніше, але для цього їм потрібно було мешкати і сплачувати податки у Чехії не менше 20 років (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric->

world/2551054-podvijne-gromadanstvo-u-evropi-de-vitaut-i-de-osterigautsa.html).

Подвійне громадянство визнається і у Данії, яка прийняла відповідний закон 1 вересня 2015 р.

Ухвалений в 2007 р. закон про громадянство Республіки Молдова офіційно дозволив подвійне громадянство. Проте власникам двох паспортів заборонили обіймати високі державні посади – особливо у правоохоронних органах, спецслужбах та інших силових відомствах. Але 2009 р. опозиція опротестувала його в Європейському суді з прав людини, а вже 2010 р. той самий суд ухвалив рішення, яким все-таки дозволив молдаванам із подвійним громадянством обіймати високі посади у держустановах. І до нині законодавство Молдови дозволяє високопосадовцям, включно із суддями Конституційного суду, мати друге громадянство. Навіть військовослужбовцям Національної армії Молдови не заборонено мати другий паспорт.

А от ставлення до подвійного громадянства у трьох державах Балтії дещо різниться.

Найбільш визначена ситуація – у Латвії. З 2013 р. подвійне громадянство тут дозволене, але тільки з демократичними країнами, з якими Латвія поділяє спільні цінності. Це країни Євросоюзу і НАТО, члени Європейської асоціації вільної торгівлі, Австралія, Бразилія, Нова Зеландія, а також окремі країни, з якими Латвія уклала договір про визнання подвійного громадянства.

У Литві подвійне громадянство нині заборонене. Щоправда, президент має право у виняткових випадках і за «особливі заслуги» видати литовський паспорт іноземцю (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2551054-podvijne-gromadanstvo-u-evropi-de-vitaut-i-de-osterigautsa.html>).

Отримати громадянство Естонії не так просто, і у законі «Про громадянство» не передбачена можливість мати подвійне громадянство в Естонії.

Подвійне громадянство не визнається і в ОАЕ.

Закон про громадянство Республіки Австрії не дозволяє мати два чи більше громадянств.

При набутті австрійського громадянства слід бути готовим до відмови від попереднього громадянства (громадянств). Ті, хто добровільно набуває іноземного громадянства, як правило, втрачає громадянство Австрії. Водночас, у окремих випадках дозволяється його збереження. Для цього, перед отриманням іноземного громадянства, потрібно подати у письмовій формі заяву на збереження громадянства Австрії та отримати письмовий дозвіл. Якщо такого дозволу немає на момент отримання іноземного паспорта, особа втрачає австрійське громадянство. Громадянство іншої країни може бути збережене разом з австрійським лише в особливих випадках: якщо від іноземця очікуються екстраординарні досягнення в інтересах Республіки Австрії та наявність іноземного громадянства у нього слугує австрійським державним інтересам. Усі, хто набуває австрійського громадянства шляхом натуралізації, як правило, втрачають іноземне громадянство.

Між тим, є держави, вийти з громадянства яких неможливо. Наприклад, Іран. Згідно з цивільним кодексом цієї країни, відмовитися від іранського громадянства практично неможливо. І його отримання в багатьох випадках не залежить від волі людини: будь-хто, у кого батько – іранський громадянин, автоматично теж вважається громадянином цієї країни. І не важливо, де народилася і де проживає ця людина – в Ірані чи за його межами. Окремим параграфом у кодексі прописані правила для жінок – їм відмовитися від громадянства Ірану ще важче, бо жінка повинна мати таке ж саме громадянство, як і її чоловік. І якщо іранець, який проживає у Німеччині, отримує громадянство ФРН, йому майже в усіх випадках залишають й іранське.

Але Іран далеко не єдина держава, яка перешкоджає виходу зі свого громадянства. Таких країн близько 40. Серед них: Аргентина, Афганістан, Еритрея, Нігерія і Сирія.

Отже, як бачимо, інститут громадянства, особливості його набуття, втрати і виходу з нього – внутрішня справа кожної з країн. Водночас, як засвідчив описаний вище досвід Молдови, національне законодавство може

враховувати висновки міжнародних судових інстанцій. Аналіз відповідних практик засвідчив наявність спільних рис (зокрема, переліки вимог щодо набуття громадянства, хоч і досить розмаїті, проте, в них можна виокремити спільні риси, спрямовані на захист національних інтересів – як без пекових, так і економічних). Українське законодавство в цьому питанні цілком комутується з відповідними традиціями європейських сусідів (Стаття підготовлена з використанням інформації таких джерел: Національна комісія зі стандартів державної мови (<https://mova.gov.ua/news/zakon-ukrainy-pro-zabezpechennia-funktsionuvannia-ukrainskoi-movu-iak-derzhavnoi-zoboviazuie-osib-iaki-maiut-namir-nabuty-hromadianstvo-ukrainy-z-asvidchyty-vidpovidnyi-riven-volodinnia-derzhavnoiu-movoiu>); Прес-служба Апарату Верховної Ради України (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2996-IX#Text>); Судово-юридична газета (<https://sud.ua/uk/news/publication/268827-zakon-ob-ekzamenakh-dlya-polucheniya-grazhdanstva-ukrainy-ofitsialno-opublikovan>); Delo.ua (<https://delo.ua/agro/ukrayinskii-biznes-zaklikaje-jevrokomisiyu-terminovo-rozibratisya-z-obmezenniam-importu-agroprodukciiy-krayinami-jes-415688/>); Суспільне Новини (<https://suspilne.media/475102-pracuvav-v-avtonomnomu-rezimi-u-povitranih-silah-rozpovili-ak-zbiliro-sijskij-kinzal/>); ДМС України (<https://dmsu.gov.ua/poslugi/nabuttya-gromadyanstva-ukrajni.html>); Радіо Свобода (<https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelenskyy-ispyt-mova-konstytutsiya/32374161.html>); Слово і Діло (<https://www.slovoidilo.ua/2023/04/21/novyna/pravo/prezydent-pidpysav-zakon-pro-obovyazkovi-ispyty-nabuttya-hromadyanstva-ukrayiny>); Українська правда (<https://lifepravda.com.ua/society/2023/03/21/253445/>); Детектор медіа (<https://detector.media/infospace/article/210425/2023-04-22-zelenskyu-pidpysav-zakon-pro-skladannya-obovyazkovykh-ispytiv-dlya-nabuttya-ukrainskogo-gromadyanstva/>); DW (<https://www.dw.com/uk/podvijne-gromadanstvo-ak-ce-reguluetsa-u-evropi/a-63969358>); Європейська правда (<https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/02/3/7133495/>; <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/02/3/7133457/>); Visit Ukraine Today (<https://visitukraine.today/uk/blog/1352/shho-take-zolotii-pasport-abo-yak-otrimati-gromadyanstvo-kraini-v-obmin-na-investicii>; <https://visitukraine.today/uk/blog/1333/obretienie-grazdanstva-po-rozdeniyu-v-kakix-stranax-rebenok-mozet-polucit-grazdanstvo-po-pravu-rozdeniya>); 24 Канал (https://24tv.ua/gromadyanstvo_yes_yak_otrimati_ta_yaki_protседuri_n13080830); DW (<https://www.dw.com/uk/podviine-hromadianstvo-v-sviti-dozvoleno-chasto-ale-ne-zavzhdy-i-ne-vsiv/a-50006042>); Укрінформ (<https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2551054-podvijne-gromadanstvo-u-evropi-de-vitaut-i-de-osterigautsa.html>); Корреспондент.net (<https://ua.korrespondent.net/world/4541336-podviine-hromadianstvo-yak-tse-rehuluietsia-u-yevropi>); Фактміс ICTV (<https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20221207-de-v-yevropi-dozvolene-podvijne-gromadyanstvo-spysok-krayin/>); <https://vikna.tv/styl-zhyttya/podorozhi-yak-otrymaty-gromadyanstvo-yes-u-2023-rocz-i-shho-dlya-czogo-potribno/>; Феод Грпнн (<https://feodgroup.com/uk/news-uk/yak-otrimati-gromadyanstvo-i-pasport-es>); UkrMedia (<https://ukr.media/world/450190/>); <https://www.ukrainianinpoland.pl/uk/countries-where-you-can-get-citizenship-residence-permit-when-buying-real-estate-uk/>; Феод Грпнн (<http://surl.li/jrzfn>); Бікїнедія (<http://surl.li/jrzgw>); https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD_%D0%9E%D0%90%D0%95_%D0%BF%D1%80%D0%BE_%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE); DVLottery.me. (<https://uk.dvlottery.me/blog/2800-usa-naturalization-process>); Слово і Діло (<https://www.slovoidilo.ua/2021/07/02/infografika/svit/yaki-krayiny-nadayut-hromadyanstvo-abo-posvidku-prozhyvannya-investycziyi>); Голос Америк (<https://ukrainian.voanews.com/a/novi-pravyla-emihratsii-ssha/5301981.html>); Migranty (<https://migranty.com/news/1175>); Ценмп Саурайз (<https://uk.interlawyer.com.ua/>

*news/kanada-sproshchuie-umovi-otrimannya-gromadyanstva); Wise (<https://wise.com/ua/blog/yak-otrimati-gromadyanstvo-polshi>); IA «ЄУРАБОТА» (<https://news.eurabota.ua/uk/norway/migration/yak-otrymaty-hromadyanstvo-norvehiyi/>); Migranty (<https://migranty.com/news/726>); <https://news.eurabota.ua/uk/sweden/migration/kak-ukraincam-poluchit-grazhdanstvo-shvecii/>; PRIKHODKO&PARTNERS (<https://prikhodko.com.ua/poslugu/migracziya-do-yevropy/daniya/otrymaty-gromadyanstvo-daniyi/>; [*migracziya-do-yevropy/shvejczariya/otrymaty-gromadyanstvo-shvejczariyi/; <https://prikhodko.com.ua/poslugu/migracziya-do-yevropy/estoniya/otrymaty-gromadyanstvo-estoniyi/>; <https://prikhodko.com.ua/poslugu/migracziya-do-yevropy/oae/otrymaty-gromadyanstvo-oae/>\); Мiсmо Днiнпо \(<http://dolan.com.ua/articles/vlada/Yak-otrimati-gromadyanstvo-v-r%D1%96znih-kra%D1%97nah-sv%D1%96tu>\); IA «ЄУРАБОТА» \(<https://news.eurabota.ua/uk/estonia/migration/kak-poluchit-grazhdanstvo-estonii/>\).*](https://prikhodko.com.ua/poslugu/</i></p>
</div>
<div data-bbox=)*

УКРАЇНА У ФОКУСІ ІНОЗЕМНИХ ЗМІ: ВІЙНА ТА ПОВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ

Матеріал підготовлено:

О. Пестрецова, канд. наук із соц. комун., ст. наук. співроб. НЮБ НБУВ

Моніторинг інформаційного поля за період з 3–16 липня 2023 р.

Моніторинг дозволив виявити аналітичні статті і матеріали, які стосуються оцінок і прогнозів в українському питанні, а також проаналізувати основні теми, у контексті яких іноземні ЗМІ писали про Україну в першій половині липня. Без сумніву, темою № 1 став Вільнюський саміт НАТО та пов'язані з ним питання перспектив українського членства в Альянсі. Низка американських видань опублікували розлогі звіти за наслідками саміту саме в контексті планів та зобов'язань щодо українського захисту. Це, зокрема, Atlantic Council із публікацією «Ось “конкретний” шлях вступу України до НАТО» (URL: <http://surl.li/jrzlq>), The Washington Post із статтею «Байден і лідери G-7 оголосили про важливі безпекові зобов'язання перед Україною» (URL: <http://surl.li/jrzkx>). У публікації «Україна в НАТО. Коли і за яких умов?» (URL: <http://surl.li/jrzlw>) польського видання Rzeczpospolita, автор констатує загальне переконання, що «в НАТО немає місця для країни, яка перебуває у стані війни». Утім, цікавою є його думка про те, що «після перемоги у війні з Росією, у що треба вірити, Україна матиме

одну з найкраще підготовлених і озброєних армій у світі. Це буде військовий потенціал, який неможливо недооцінити. Тому єдиним шансом контролювати цю небезпечну силу буде включити її до військового пулу пакту, піддавши її спільному командуванню та стратегічному контролю». Німецька Die Welt визнає, що «Військові зусилля України однозначно скоротили час очікування членства в НАТО» (URL: <http://surl.li/jrzmq>) хоча загалом німецький політикум, як випливає із публікації цього ж видання «Суперечка щодо перспектив НАТО для Києва» (URL: <http://surl.li/jrznj>) стоїть на стриманих позиціях.

Польських експертів турбує той факт, що припинення війни та підписання мирного договору як умова для початку процесу інтеграції України до НАТО може стати для Росії інструментом для запобігання вступу України в Альянс, відзначила в коментарі для РАР заступниця директора Центру східних досліджень Ю. Готковська (URL: <https://wgospodarce.pl/informacje/130438-kiedy-ukraina-w-nato-juz-wiemy>). «Ми можемо опинитися в ситуації триваючого конфлікту,

в якому Україна, якщо позиція одного з найбільших союзників по НАТО (США) не зміниться, не матиме шансів на членство в НАТО у коротко– та середньостроковій перспективі», – застерігає вона.

Досить багато писалось про плани захисту України від подальшої агресії навіть без членства в НАТО, зокрема, захист у довгостроковій перспективі через безпекові зобов'язання окремих країн: надання різних форм військової підтримки, розвідданих та кіберпідтримки. У контексті військової підтримки України поза НАТО напередодні саміту багато обговорювалася так звана «ізраїльська модель», тобто зобов'язання фінансової та військової підтримки, що періодично оновлюються.

Декілька матеріалів Reuters, зокрема «Західні союзники уточнюють гарантії безпеки для України під час зустрічей НАТО» (URL: <http://surl.li/jrznx>) та «Factbox: Спільна декларація G7 щодо багатосторонніх рамок України» (URL: <http://surl.li/jrzob>) інформують про створення країнами G7 «міжнародної структури, що відкриває шлях для довгострокових гарантій безпеки для України, щоб зміцнити її захист від Росії та стримати Москву від майбутньої агресії».

Про таку «позаблокову» підтримку пише німецька Frankfurter Allgemeine Zeitung у статті «США окреслили сценарій захисту України» (URL: <http://surl.li/jrzov>). Водночас це ж видання у матеріалі «Україна в тумані невизначеності» (URL: <http://surl.li/jrzpe>) критично відгукується про зволікання з вже обіцяною підтримкою. Аналогічно Bloomberg під назвою «Європа обіцяє Україні зброю, яку вона не може зробити» (URL: <http://surl.li/jrzpm>) публікує аналітичну статтю, автор якої говорить про «жахливий стан» закупівель зброї по обидва боки Атлантики. Автор The Guardian С. Тісдолл у статті «Поразка для України була б глобальною катастрофою. НАТО має нарешті втрутитися, щоб зупинити Росію» (URL: <http://surl.li/jrzpv>) також ставить питання: чи робить Альянс достатньо для того, щоб Київ виграв війну – або, принаймні, не програв. Є ризик, пише автор, що В. Зеленський буде змушений

піти на переговори – навіть на обмін територією заради миру – якщо нинішній контрнаступ не дасть прориву, не вистачить поставок зброї, розпочнеться нова зимова енергетична криза, а підтримка західної громадськості ще більше впаде. «Таємні неофіційні переговори США і Росії вже ведуться» – таким чином видання апелює до інформації, що неодноразово виникала у інформаційному просторі на початку липня, як от «Таємні американсько-російські переговори» (URL: <https://www.rp.pl/konflikty-zbrojne/art38713681-tajne-rozmowy-usa-rosja-ukraina-obawia-sie-ze-ma-to-zwiazek-z-zaproszeniem-do-nato>).

Ідеться про повідомлення NBC News щодо зустрічі колишніх високопоставлених чиновники національної безпеки США з «впливовими росіянами, близькими до Кремля», про які «Білий дім знав, але не віддавав на них наказу». Цю неофіційну подію аналізує і дописувач Frankfurter Allgemeine Zeitung у статті «Як Київ хоче змусити Москву до переговорів» (URL: <http://surl.li/jrzsx>). Акцент зроблено на гіпотетичній «амбітній стратегії повернення окупованих Росією територій і початку переговорів про припинення вогню з Москвою до кінця року, саме тоді, коли в Америці починається передвиборчий сезон президентських перегонів».

Болгарська Газета Fakti.bg у статті аналітика Д. Дрізе про можливість переговорів між Росією та Україною: «Чудеса колись трапляються» (URL: <http://surl.li/jrzte>) з відсилкою до таємного візиту глави ЦРУ до Києва пише про припущення, що Вашингтон дійсно пропонує Москві пом'якшити свою позицію на основі «секретного мирного плану». Його суть у тому, що до осені Україна повертає значну частину втрачених територій, виходить на кордони із Кримом, або півострів потрапляє в зону дії української артилерії, і тоді починаються переговори з Москвою.

Утім, питання трансформації Північноатлантичного альянсу активно обговорювалося і в глобальному контексті. Поряд із чисельними репортажними повідомленнями про саміт, бачимо матеріали що аналізують **питання перспектив**

європейської і глобальної безпеки. Так, значна частина інтерв'ю з Міністром оборони Німеччини Б. Пісторіусом про Україну в НАТО (URL: <http://surl.li/jrzto>), опублікованого польським виданням Rzeczpospolita, присвячена обговоренням питання політики НАТО з розбудови системи безпеки у Європі, зокрема зміцнення Польщі як «східного флангу НАТО», а також перспектив модернізації Бундесверу – збройних сил Німеччини.

Bloomberg у серії статей міркує про питання глобальної безпеки та роль у ній НАТО з огляду на «краш-тест», яким стало для світової безпекової системи вторгнення Росії в Україну. У матеріалі «Китай зависає від саміту НАТО, налаштованого на Україну» (URL: <http://surl.li/jrzty>) Р. Метісон говорить про «нове дихання Альянсу», оскільки він відповідає на найбільш руйнівну сухопутну війну в Європі з часів появи. Залишаються питання про його довгострокову корисність, де найбільшим викликом для НАТО може бути не В. Путін, а зростаюча сила, що знаходиться набагато далі від європейських берегів – Китай. До цієї ж теми звертаються автори інформаційної агенції у матеріалах «Що потрібно для вступу в НАТО? Клуб, оновлений Путіним» (URL: <http://surl.li/jrzuz>) та «НАТО окопається на кордонах Путіна з новими союзниками та допомогою для Києва» (URL: <http://surl.li/jrzuk>). Матеріали наголошують: якщо вторгнення Росії в Україну мало послабити Організацію Північноатлантичного договору та зупинити її експансію на схід – одне з обґрунтувань, запропонованих президентом В. Путіним – це дало зворотний ефект. У іншій статті Bloomberg повертається до питання «зміцнення хиткого трансатлантичного альянсу» («Байден і Сунак зміцнюють американсько-британські зв'язки за допомогою чарівності та економічних переговорів» (URL: <http://surl.li/jrzvi>)). Окремо видання аналізує результати для України («НАТО приховує тріщини після того, як Зеленський втратив холоднокровність» (URL: <http://surl.li/jrzvs>) та інформує про «Індивідуальні зобов'язання Країн G-7 щодо безпеки України» (URL: <http://surl.li/jrzwg>) та «Подальшу допомогу Україні, яка має бути поза бюджетом ЄС» (URL: <http://surl.li/jrzwm>)).

Протидія російській агресії розглядалась не лише у військовому та геополітичному ключі, можна відзначити низку публікації, що піднімають юридичні аспекти питання.

Перспективи відкриття міжнародного центру при судовому органі ЄС Євроюсті у Гаазі призвели до появи матеріалів, що обговорюють перспективи судового переслідування державного керівництва Росії. Привертає увагу присутність цієї теми у польському, німецькому, американському, інформаційному просторі, детальне інформування щодо процедури трибуналу (див., наприклад: Reuters «Центр відкриває справу проти російських лідерів за агресію в Україні» (URL: <http://surl.li/jrzwz>), або Deutsche Welle «Крок до “трибуналу Путіна”: у Гаазі розслідують агресію РФ» (URL: <http://surl.li/jrzxc>), а також процедурних розбіжностей у баченні застосування правових систем («Якщо Київ та Вашингтон не зближаться» (URL: <http://surl.li/jrzxk>). Проте звучать і скептичні оцінки таких перспектив, як матеріал німецької Die Welt «Засудити Путіна як військового злочинця реально лише у сфері мрій» (URL: <http://surl.li/jrzxx>)).

У свою чергу, американські видання деталізують звинувачення. Так, у публікації «ООН фіксує найбільшу кількість «серйозних порушень» проти дітей під час конфліктів» (URL: <http://surl.li/jrzyi>) The Associated Press посилається на включення російських військ до щорічного чорного списку ООН країн, які порушують права дітей у конфлікті та пише про те, що «країни світу не зробили достатньо, щоб захистити дітей від наслідків конфліктів». Очевидно, що тема злочинів, пов'язаних із порушеннями прав дітей актуалізована в контексті перспектив саміту БРІКС у серпні. Bloomberg у матеріалі «Лідери країн БРІКС на серпневому саміті обговорять війну Росії в Україні» (URL: <http://surl.li/jrzyn>) наводить повідомлення S'thembile Cele про африканські континентальні миротворчі ініціативи для російсько-української війни і наголошує: ключова проблема, з якою стикається Преторія (ПАР) перед самітом, полягає у тому, чи приїде В. Путін особисто. Як сторона, що підписала Римський статут, який заснував Міжнародний

кримінальний суд, влада Південної Африки була б зобов'язана заарештувати російського лідера за ордером на арешт, який трибунал видав проти нього в березні за військові злочини, пов'язані з ймовірним викраденням дітей з України.

Ще один правовий аспект – екологічний. Підрив дамби Каховського водосховища та гуманітарні і екологічні наслідки призвели до актуалізації в європейському інфопросторі тези про те, що екоцид спочатку має бути криміналізований згідно з міжнародним правом. Про це, зокрема, пише німецьке видання *Die Welt* у статті «Моральний вплив терміну екоцид» (URL: <http://surl.li/jrzyz>). До цього ж питання звертається американська CNN у матеріалі «Росію звинувачують в “екоциді” в Україні. Але що це означає?» (URL: <http://surl.li/jrzzc>).

Питання економічного та інфраструктурного відновлення України було актуалізовано підписанням Декларації для ЄІБ і фонду ЄС для України на підтримку програми відновлення та реконструкції України (URL: <https://www.rp.pl/finanse/art38737301-ranstwa-ue-przekazuja-setki-milionow-euro-na-fundusz-wspierajacy-ukraine>) та Меморандуму про співпрацю у розвитку ринкової інфраструктури України (URL: <https://www.rp.pl/gielda/art38710531-gpw-pomoze-rozwijac-ukrainski-rynek-akcji>). Перший документ підписали Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) і Міністри фінансів 16 країн ЄС; учасниками ж Меморандуму стали Фондова біржа, Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) і Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР). Установи, які є партнерами цієї угоди, будуть оцінювати ринкову та регуляторну інфраструктуру, проводити належну перевірку розвитку інфраструктури ринку капіталу в Україні. ЄБРР і WSE також створять варіанти можливої допомоги для розвитку ринкової інфраструктури в Україні.

Привертає увагу, що ЗМІ слідкують за роботою «свого» бізнесу в Україні, інформують про перспективи участі у проєктах реконструкції. Так, польська

Wgospodarce.pl публікує думки з цього приводу урядової уповноваженої з питань польсько-українського співробітництва розвитку Я. Емілевич (URL: <https://wgospodarce.pl/informacje/130051-emilewicz-na-ukrainie-dzialanad-600-polskich-firm>). Показово, зокрема, що у нещодавно опублікованому Каталозі польських компаній, зацікавлених у відбудові України, який підготувало Польське агентство інвестицій і торгівлі спільно з Міністерством розвитку і технологій, зареєстровано близько 2000 компаній. Більше того, польський міністр розвитку і технологій В. Буда говорить про існування угоди, згідно якої полякам буде віддано перевагу на тендерах в Україні (URL: <https://wgospodarce.pl/informacje/130278-buda-bedziemy-preferowani-w-przetargach-w-ukrainie>).

Аналогічні тенденції помічаємо і в чеських ЗМІ. У публікації «Ми хочемо залучити до проєктів реконструкції сотні чеських компаній», – каже представник з питань реконструкції України (URL: <http://surl.li/jrzzh>) видання *Irozhlas* ідеться про те, що до повоєнної відбудови України планують активно долучитися чеські компанії. В іншій публікації «“Нова платформа розробки”. Чеські компанії починають економічну співпрацю на Дніпропетровщині» (URL: <http://surl.li/jrzzi>) йдеться про те, що понад тридцять великих чеських підприємств і компаній зацікавлені саме в співпраці з Україною, особливо в промислово-аграрній Дніпропетровській області. Очевидно, що зацікавленість на пряму пов'язана з перспективами фінансових вливань: «Ми хочемо домовитися з партнерами про спільні проєкти, які будуть оплачені з фондів обсягом у декілька мільярдів євро», – цитує представника уряду з питань відновлення України Т. Копечного чеська *Irozhlas*.

Опосередковано з питанням фінансування пов'язана інша проблема – у ЗМІ досить помітним було обговорення варіантів примусу Росії до виплати репарації за збитки, завдані Україні війною. Це питання, зокрема, піднімалося португальським урядом (URL: <https://wgospodarce.pl/informacje/129851-zmusza-rosje-do-wyplaty-odszkodowania-na>

rzecz-ukrainy), а також, автор британської The Guardian у статті «Передача заморожених російських активів Україні була б кращою за репарації?» (URL: <http://surl.li/jsaaa>) міркує про те, що вилучення коштів допомогло б фінансувати реконструкцію та діяло

б як стримуючий фактор. Дебати щодо використання заморожених російських активів для фінансування відновлення України досягають свого піку. Аргументи «за» переконливі. Заперечення слабкі, констатує автор.

ЩОДЕННИК БЛОГЕРА *

Блог на сайті «Цензор.НЕТ»

Про автора: Павло Фролов, народний депутат України від фракції «Слуга народу»

Скасування вихідного 7 січня і святкування Різдва лише 25 грудня, збори ОСББ у режимі відеоконференції, захист майнових прав дітей, визначення країни походження товару згідно законодавства ЄС, нові редакції законів про кредитні спілки та про подолання туберкульозу, пропозиції щодо санкцій на російських спортсменів, звернення до Президента Грузії з вимогою помилувати Саакашвілі – детально про усі 19 розглянутих законів у парламенті 14 липня:

1.Євроінтеграційним законом 5125, прийнятим в цілому, прийняли нову редакцію закону про кредитні спілки, якою визначили правовий статус, порядок створення, діяльності та припинення кредитних спілок та їх об'єднань, основні засади захисту прав та законних інтересів членів кредитних спілок, а також порядок здійснення державного регулювання та нагляду за їх діяльністю.

2.Постановою 9489 достроково припинили (за власною заявою) повноваження народного депутата України Тетяни Плачкової, обраної до парламенту за списками забороненої нині партії ОПЗЖ.

3.Євроінтеграційним законом 7629, прийнятим в цілому, посилили адміністративну відповідальність в сфері колективно-договірної діяльності, зокрема, підвищили розміри штрафів за ухилення від участі в колективних переговорах, а також за ненадання інформації, необхідної для ведення переговорів

і здійснення контролю за виконанням угод, договорів, крім представників роботодавців з кількістю працівників до 25 осіб і відповідних профспілок, які представляють їх інтереси.

4.Євроінтеграційним законом 4482, прийнятим в цілому, спростили діяльність відокремлених підрозділів юридичної особи, утвореної відповідно до законодавства іноземної держави, передбачивши відкрити, прозору, та швидку процедуру їх держ.реєстрації, максимально швидку та необтяжливу процедуру припинення їх діяльності, імплементацію положень Директиви ЄС 2017/1132 щодо правил розкриття інформації, які застосовуються до філій компаній з інших держав-членів, шляхом внесення інформації про такі відокремлені підрозділи до Єдиного державного реєстру та відкриття її для загального доступу.

5.Законом 9431, прийнятим в цілому, перенесли Святкування Різдва Христового з 7 січня на 25 грудня (тобто залишили лише один день як офіційне державне свято – відповідно до рішення ПЦУ, де було затверджено повний перехід з 1 вересня 2023 року на новий – новоюліанський календар), а також святкування Дня Української Державності перенесли з 28 липня на 15 липня (в цей день вшановується пам'ять святого рівноапостольного князя Київського Володимира Великого), а святкування Дня захисників і захисниць України – з 14 на 1 жовтня (відповідно до українських військових традицій вшанування Дня Покрови Пресвятої Богородиці).

* Збережено стиль і граматику оригіналу

6.Законопроектом 9274, прийнятим у першому читанні за основу, запропонували визначити повноваження судової влади, СБУ та інших державних органів у сфері цивільного захисту, завдання Єдиної державної системи цивільного захисту в особливий період, а також удосконалити регулювання створення фонду захисних споруд цивільного захисту та укриття у ньому населення, організації та проведення евакуації, заходів хімічного та радіаційного захисту, заходів підготовки сил цивільного захисту, навчання населення, забезпечення пожежної та техногенної безпеки, охорони життя та здоров'я людей в місцях масового відпочинку населення на водних об'єктах.

7.Постановою 9408 схвалили та внесли на розгляд РНБО пропозиції щодо застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) на 10 років до 36 представників спортивних організацій РФ та Білорусі, в т.ч. президентів різних федерацій та урядовців.

8.Законом 5353-д, прийнятим в цілому, привели порядок визначення країни походження товару у відповідність із Митним кодексом ЄС, встановили застосовувати модернізовані (альтернативні) правила преференційного походження Регіональної конвенції про північно-середземноморські преференційні правила походження, розділ II "Країна походження товару" Митного кодексу України виклали в новій редакції, до якої включені відповідні положення Митного кодексу ЄС.

9.Постановою 9491 звернулись до Президента Грузії Саломе Зурабішвілі та парламентів держав – членів ЄвроСоюзу щодо необхідності здійснити гуманітарний акт та помилувати третього Президента Грузії, громадянина України Михайла Саакашвілі.

10.Постановою 9208 увільнили Наталію Піпу (фракція ГОЛОС) від обов'язків члена ТСК ВР з питань розслідування можливих порушень законодавства у сфері гуманітарної та іншої допомоги.

11.Законом 9354, прийнятим в цілому, передбачили створення на території Вишгородського району Київської області парк-пам'ятку садово-паркового мистецтва

загальнодержавного значення «Межигір'я» площею 138,5 га із затвердженням Положення про нього Міндовкілля.

12.Законом 5229, прийнятим в цілому, посилили захист прав та інтересів дітей та підопічних при вчиненні батьками (усиновлювачами) або опікунами від їх імені або в їх інтересах правочинів, які мають важливе значення, шляхом закріплення обов'язку отримувати згоду органів опіки та піклування на вчинення відповідних правочинів, а також обов'язку державного реєстратора при вчиненні відповідних реєстраційних дій перевіряти наявність відповідної згоди.

13-14. Законопроектами 9287 та 9288, прийнятими у першому читанні за основу, запропонували врегулювати порядок прийняття спадщини щодо місця відкриття спадщини, строки прийняття спадщини на тимчасово окупованих територіях або на територіях, де ведуться бойові дії у профільному законодавчому акті – Цивільному кодексі України, а також здійснення нотаріусами діяльності в межах нотаріального округу, видачу свідоцтва про право на спадщину, визначення територій, на які поширюється спеціальний правовий режим спадкування.

15.Законопроектом 5473-д, прийнятим у першому читанні за основу, запропонували включити до обмежувальних заходів ринкового нагляду віднести знищення продукції або приведення її в інший спосіб до стану, що виключає її використання, надати як органам ринкового нагляду, так і суб'єктам господарювання право фіксувати процес проведення планової або позапланової перевірки засобами аудіо-, фото- та відеотехніки, а також врегулювати питання застосування адміністративно-господарських санкцій за порушення вимог закону про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції до розповсюджувачів – юридичних осіб або ФОПів, що обрали спрощену систему оподаткування.

16.Законом 9147, прийнятим в цілому, прийняли нову редакцію закону про подолання туберкульозу в Україні, яким передбачили перехід від політики протидії туберкульозу до

його подолання, уточнення повноважень МОЗ у сфері подолання туберкульозу, визначення та закріплення статусу регіональних фтизіопульмонологічних центрів як єдиного регіонального комунального закладу охорони здоров'я, що надає медичні послуги з діагностики та лікування туберкульозу за програмою медичних гарантій, та посилення соціального захисту працівників цих центрів, визначення механізму забезпечення ліками, зобов'язання надавачів первинної медичної допомоги постійно виявляти пацієнтів, які входять до групи ризику та проводити їм щорічне обстеження, визначення трирівневої системи мікробіологічних лабораторій з діагностики туберкульозу тощо.

17. Законом 7029, прийнятим в цілому, встановили процедури використання електронних інструментів та електронного цифрового підпису при прийнятті рішень у багатоквартирному будинку – збори ОСББ у режимі відеоконференцій та дистанційне голосування.

18-19. Крім цього, відхилили законопроект 6349 щодо розширення об'єктів екологічного аудиту та пройшли близько 40 поправок до законопроекту 7588 щодо відновлення «суверенітету» державних органів над землями сільськогосподарського призначення, що перебувають у постійному користуванні навколодержавних структур (https://censor.net/ua/blogs/3431169/skasuvannya_vyhidnogo_7_sichnya_i_svyatkuvannya_rizdvalyshe_25_grudnya_zbory_osbb_u_rejymi_videokonferentsiyi). – 2023. – 14.07).

***

Блог на сайті «Судово-юридична газета»

Про автора: Олена Беляневич, доктор юридичних наук, професор, м. Київ, Олег Подцерковний, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, м. Одеса

Чи залишатиметься Україна дружньою до арбітражу юрисдикцією?

Проарбітрабельність національної правової системи є необхідною передумовою

інвестиційної привабливості економіки, але судова практика щодо визнання та виконання арбітражних рішень може звести нанівець усю прогресивність процесуальних положень та декларовані арбітражні принципи.

Рух назустріч арбітражу

Міжнародний комерційний арбітражний суд в Україні можна визнати одним із небагатьох успішних юрисдикційних інститутів, створених в незалежній Україні. Підтвердило це авторитетне видання The Global Arbitration Review (GAR) включенням МКАС при ТПП України у Білий список арбітражних інституцій, «які варті уваги» в Східній Європі. Але заснування та розвиток МКАС при ТПП України становить лише частину інституціоналізації арбітражу.

Не менш знаковою є втрата державним судочинством незалежної України монополії на юрисдикційну діяльність (якщо не рахувати квазісудові відомчі арбітражі та МКАС в Москві), що відповідає цивілізаційним тенденціям розвитку громадянського суспільства. Суб'єкти господарювання отримали необмежений доступ до міжнародних комерційних арбітражів, включаючи іноземні, серед яких найбільш популярними стали Лондонський суд міжнародного арбітражу, Міжнародний арбітражний суд Міжнародної торгової палати ICC, Арбітражний інститут Торгової палати Стокгольма SCC, арбітражі GAFTA, FOSFA та деякі інші.

В результаті проведених у 2017 році реформ процесуального законодавства позиції міжнародного комерційного арбітражу в Україні додатково посилилися завдяки централізації інстанційної юрисдикції щодо приведення до виконання та оспорювання рішень міжнародних комерційних арбітражів (Київський апеляційний суд), закріпленню принципу проарбітрабельності при подоланні будь-яких сумнівів у дійсності арбітражної угоди, нарешті, запровадженню процедур судового сприяння арбітражному розгляду.

Причин підтримки арбітражу в юрисдикціях провідних країн світу декілька. Вони є цілком прагматичними. По-перше, проарбітрабельність, тобто сприятливий

режим арбітражних розглядів та виконання арбітражних рішень, безпосередньо впливає на інвестиційний та комерційний клімат в країні, адже він формує юрисдикційну інфраструктуру спрощеного та приватного розгляду спорів підприємців. Арбітраж є своєрідним відображенням юрисдикційного компромісу між інтересами резидента та нерезидента, чого національна судова система по природі не може, оскільки наближена до однієї сторони – резидента у зовнішньоекономічному контракті. Арбітраж усуває розбіжність національних юрисдикційних уподобань сторін цього контракту на користь третього незалежного елементу – сформованого сторонами арбітражного органу. Це дозволяє вдихнути життя в зовнішньоекономічний контракт, якого він був би позбавлений, якби сторони не були упевнені в можливості вирішити вірогідний спір та примусово виконати контракт.

Друга причина є специфічною, позаяк торкається України та інших країн, де довіра до судової влади у силу об'єктивних ризиків затягування, неоднаковості та багатоінстанційності розгляду справ у державних судах та деяких інших стала невід'ємною частиною свідомості резидентів і нерезидентів, з чим не можна не рахуватися. Не випадково в Україні час від часу виникають проєкти про введення у склад Верховного суду іноземних суддів, створення якихось окремих інвестиційних судів чи судів, що працюють за англійським правом, а, наприклад, в приватизаційних угодах прямо дозволено робити арбітражні застереження відповідно до Закону України «Про приватизацію державного та комунального майна». При цьому ідеї запровадження альтернативних арбітражів в Україні були відкинуті, оскільки не можуть створити більшу конкуренцію в міжнародному комерційному арбітражі, ніж вона є сьогодні, завдяки праву сторін комерційного контракту обрати будь-який зі світових арбітражів чи навіть створити арбітраж Ad hoc. Загалом ці тенденції чітко демонструють загальне усвідомлення запиту іноземних партнерів України на встановлення альтернативних до державних судів форм вирішення спорів,

що гарантуватиме інтеграцію національного бізнесу у світове економічне середовище та усунення ризиків державного судочинства.

Але всі ці наміри не можуть створити дієвий інструмент взаємодії бізнесу та іноземних контрагентів, якщо в Україні не виконуватимуться чи не визнаватимуться рішення міжнародного комерційного арбітражу.

Разом із тим, залишається відкритим питання, чи є закріплені в Україні процесуальні приписи достатніми для забезпечення в Україні сталого функціонування правової системи України як дружньої для арбітражу? Судова практика останніх кількох років починає викликати великі сумніви щодо цього і має сприйматися як тривожний дзвіночок національному правопорядку загалом.

Судовий погляд на арбітраж – нова хвиля коливань

Попри кілька років проарбітрабельності національної правової системи, яку демонстрували суди після прийняття нових Господарського та Цивільного процесуального кодексів, останні два роки знаменуються рішеннями ВС, які щонайменше дезорієнтують арбітражну практику.

Йдеться про судові рішення, які складно інтерпретувати інакше, ніж упередженим ставленням держави до арбітражу. Прикладом може бути рішення Великої палати ВС від 8 травня 2018 року у справі № 761/605/17-ц, в якому нікчемність арбітражної угоди була обґрунтована тим, що вона «не містить підписів сторін під текстом, викладеним російською мовою, яка згідно з умовами договору має перевагу над англійською редакцією цього договору, що підписана сторонами».

Похитнула проарбітрабельність національної правової системи, як видається, постановою Об'єднаної палати КГС ВС від 17.12.2021 року у справі № 910/9841/20. В цьому рішенні санкціоновано розгляд господарським судом спору про визнання недійсною арбітражної угоди (застереження), навіть якщо це є єдиною позовною вимогою. Цим рішенням КГС ВС фактично спростував положення ст. 5 Закону «Про міжнародний комерційний арбітраж», яка визначає, що з

питань, що регулюються цим Законом, ніяке судове втручання не повинно мати місця, крім як у випадках, коли воно передбачене в цьому Законі. У свою чергу це Закон не передбачає випадків, коли б суд міг розглядати питання дійсності арбітражного застереження в межах самостійного позову про визнання недійсним арбітражного застереження. Таким чином виникла можливість зриву арбітражу з використанням господарського судочинства. Для прикладу, у цій самій справі спір сторін щодо юрисдикції розглядався 8 місяців в суді першої та апеляційної інстанції, а арбітражний розгляд унеможлилювався.

У справі № 824/241/2018 Верховний суд не обмежився констатацією цілком достатнього для відмови у виконанні рішення Стокгольмського арбітражу факту порушення публічного порядку посиланням на те, що «фактичним набувачем виплат, вимог та доходів в результаті примусового виконання на території України Арбітражного рішення від 25 липня 2016 року буде АТ «Газпромбанк», юридична особа Російської Федерації». Суд визнав обставини приватизації такими, що унеможливають виконання арбітражного рішення. Зокрема, було зазначено, що «[с]тягнення боргу і нарахованого штрафу відповідно до арбітражного рішення має загрозу зупинки ПАТ «Одеський припортовий завод», примусового звернення стягнення на його майно та його банкрутства, що унеможливить або принаймні істотно ускладнить реалізацію економічних цілей приватизації, а саме залучення інвестиційних ресурсів для забезпечення структурної перебудови і стабілізації економіки України». Це одразу викликало запитання щодо можливості створення виконавчою владою штучних перешкод на шляху виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу в Україні.

Традиційним залишається формалізм у судових рішеннях при кваліфікації неточності арбітражного застереження. Наприклад, в одних випадках Верховний Суд тлумачить неточність у визначенні арбітражної інституції на користь дійсності арбітражної угоди, крім випадків «відсутності в арбітражній угоді

вказівки на місце проведення арбітражу чи будь-яких інших положень, які б дозволяли встановити дійсні наміри сторін щодо обрання певної арбітражної установи чи регламенту, за яким має здійснюватися арбітражний розгляд» (див., наприклад: постанову ВП ВС від 28 серпня 2018 року у справі № 906/493/16). А в інших випадках заперечує таку дійсність навіть у разі наявності вказівки на місце арбітражу в зовнішньоекономічному контракті (див., наприклад: постанову КГС ВС Верховного Суду від 12.05.2021 у справі № 911/1110/20 де зазначено, що «посилання в контракті на Арбітражний суд міста Києва недостатньо для того, щоб зробити висновок, що цей спір підлягає вирішенню саме МКАС при ТПП»). І це при тому, що діє принцип тлумачення арбітражної угоди у разі сумнівів на користь її дійсності, чинності та виконуваності (ст. 22 ГПК, ст. 21 ЦПК), а з урахуванням єдиного національного міжнародного арбітражу МКАС при ТПП України у багатьох випадках розумний підхід цілком міг би усувати неясність у цьому питанні.

Водночас ці приклади негативного судової оцінки арбітражних рішень в силу вузькості відповідних підстав не здаються такою мірою руйнівними для проарбітражного спрямування української юрисдикції, як розширювальне тлумачення судами категорії «порушення публічного порядку» під час скасування чи невизнання арбітражних рішень, що набирає обертів останні роки. Як тут не звернути увагу, що через шпарини «порушення публічного порядку» усі тоталітарні та нецивілізовані країни намагаються обмежити дію арбітражних рішень.

Слід зауважити, що найбільш принципове проарбітрабельне розуміння категорії «порушення публічного порядку» продемонстрував ВС у 2018 році у справі № 761/46285/16-ц, коли визнав, що «[а]рбітражне рішення не суперечить публічному порядку України, її незалежності, цілісності, самостійності та недоторканості, конституційним правам, свободам, гарантіям, оскільки це рішення ухвалено виключно стосовно боржника як окремої юридичної

особи та самостійного учасника господарського обороту, і поширює свою дію тільки на боржника».

Судом був зроблений ще один не менш проарбітрабельний висновок про те, що «[с] таттею 12 Закону України «Про міжнародне приватне право» визначено, що норма права іноземної держави не застосовується у випадках, якщо її застосування призводить до наслідків, явно не сумісних з основами правопорядку (публічним порядком) України. У таких випадках застосовується право, яке має найбільш тісний зв'язок з правовідносинами, а якщо таке право визначити або застосувати неможливо, застосовується право України. У разі якщо суд розглядає спірні правовідносини на підставі домовленості сторін, публічний порядок цієї держави безпосередньо не зачіпається».

По суті у цих рішеннях ВС констатував потребу кваліфікації факту порушення публічного порядку лише випадками, коли рішенням арбітражу прямо порушуються основи правопорядку країни.

Проте у подальшому позиція ВС щодо обсягу та критеріїв визначення публічного порядку почала неухильно розширюватися і розхитувати, по суті, межі розуміння цієї категорії та проарбітрабельність української юрисдикції.

Зокрема, у рішенні ВС від 15 листопада 2018 року у справі № 796/102/2018 попри абсолютно зрозумілу відмову у виконанні рішення арбітражу у зв'язку із публічною політикою протидії країні-агресору, стягнення на користь підприємства якого є неприйнятним, ВС пішов набагато далі конкретизації цього аспекту публічного порядку, застосувавши розширювальне тлумачення останнього. Зокрема, було зазначено, що «застереження про порушення публічного порядку як підстава для відмови у визнанні та наданні дозволу на примусове виконання іноземного арбітражного рішення є своєрідним механізмом, який закріплює пріоритет державних інтересів над приватними, охороняє публічний порядок держави від будь-яких негативних впливів на нього». «Правова концепція публічного

порядку існує для того, щоб захистити державу від іноземних арбітражних рішень, які порушують діючі в державі фундаментальні принципи справедливості і правосуддя. Ці положення покликані встановити правовий бар'єр на шляху рішень, ухвалених всупереч кардинальним процесуальним і матеріально-правовим принципам, на яких тримається публічний порядок». Привертають увагу зазначені «принципи справедливості та правосуддя», а також «кардинальні процесуальні і матеріально-правові принципи», які через категорію публічного порядку набули значення підстав оспорювання арбітражних рішень.

Рішення ВС від 21 жовтня 2022 року у справі № 824/309/21 (ТОВ «ОЛФА» проти АТ «Олайнфарм»), в якому колегія судів, взявши за основу та розвинувши подібну широту категорії публічного порядку, «перегорнуло» сторінку в сучасній історії проарбітражного ставлення судової системи до міжнародного комерційного арбітражу в Україні, але, сподіваємось, неостаточно.

В цьому рішенні у справі № 824/309/21 КЦС ВС, скасовуючи рішення МКАС при ТПП України у справі про стягнення збитків, не лише безпрецедентно заглибився в обставини арбітражної справи, порядок оцінки доказів у справі, значення претензійного порядку, додержання строків арбітражної процедури, але й відкрив нові обрії загальної інтерпретації публічного порядку. Зокрема, до порушення публічного порядку було віднесено не лише порушення «основних засад цивільного права», «законних інтересів осіб», але й принципів судового процесу.

Подібні тенденції судової практики не можуть не викликати уваги юридичної громадськості, позаяк здатні зруйнувати на імідж України як дотичної до загальносвітових стандартів арбітражу. Зупинимось далі на цьому детальніше.

Щодо ототожнення арбітражних процедур із судовим процесом.

Якщо позиція, сформульована ВС у справі № 824/309/21, стане орієнтиром для подальшої практики, арбітражний процес

прирівнюватиметься до судового процесу із можливістю оцінки дій арбітражу на предмет невідповідності судовим процедурам.

Із твердження ВС про те, що «публічний порядок України може бути порушено рішенням МКАС при ТПП України, під час постановлення якого істотно та очевидно порушено право на судовий захист», інший висновок зробити складно. Уся змістовна частина постанови ВС у справі № 824/309/21 пронизана ототожненням арбітражної процедури із судовим процесом. Між іншим зазначається, що арбітражний суд «порушив фундаментальні принципи судочинства, а саме принципи диспозитивності та змагальності судового процесу. Порушення цих принципів є підставою стверджувати, що такий арбітражний процес не відповідав критеріям справедливого судового процесу, що є безумовно підтвердженням порушення таким судовим процесом та його результатами публічного порядку України». Водночас необхідність захисту публічного порядку доволі часто використовується боржником як лазівка від визнання та приведення до виконання рішення арбітражу відповідно Нью-Йоркській конвенції 1958 р., і питання полягатиме лише в тому, як сприйматимуть такий підхід державні суди та чи не будуть інтерпретувати його розширювально.

Але ж арбітраж не є різновидом судочинства, як це представлено у рішенні ВС, а способом альтернативного вирішення спорів, що має на меті позбутися складності та формалізму судового процесу. Втручання в дискрецію арбітражу робити самостійні висновки щодо оцінки доказів є фундаментальним втручанням в право сторін обирати арбітраж як альтернативний спосіб позасудового вирішення спорів.

За логікою розширеного тлумачення Верховним Судом процесуальних порушень, міжнародні арбітражні інституції повинні додержуватися цивільного чи господарського процесуального кодексів України при прийнятті рішень, що, звичайно, є помилкою.

По-перше, не кожне порушення норм ЦПК або ГПК України можна вважати порушенням принципу змагальності. Правовий досвід інших держав є доволі різноманітним.

Наприклад, за ЦПК Республіки Польща суддя на власний розсуд визначає імперативність або диспозитивність подання відзиву на позов, про що відповідач повідомляється з отриманням позовної заяви і доданих до неї документів. При цьому строк подачі відзиву не може бути меншим, ніж два тижні. Якщо ж сторона надала відзив після спливу строку, встановленого судом, останній повертає такий відзив. Але ж ми не можемо сприймати таку особливість як порушення засад процесуальної справедливості лише тому, що вона невідома національному процесуальному порядку? Вочевидь, ні, так само, як і процесуальні правила національного судочинства не можна вважати стандартом та «вищою матерією» порівняно із процесуальним законодавством інших країн. Для уникнення таких проблем в розвинених країнах оцінку арбітражного рішення на предмет наявності процесуальних порушень виводиться на рівень «явного нехтування процедурами», що завадили досягти результату арбітражу.

По-друге, арбітраж створений для спрощеного розгляду справ саме тому, що сторони бажають уникнути складних судових розглядів. Це за своєю природою наділяє арбітраж спрощеним набором повноважень. В основі таких повноважень – надання сторонам можливості представити арбітражу свою позицію по суті спору, а не «гратися» в судові процедури в арбітражі. Саме тому Нью-Йоркська конвенція про визнання та приведення до виконання іноземних арбітражних рішень 1958 року окремо виділила порушення, що пов'язані із нехтуванням принципів арбітражних процедур (неповідомлення сторін, відсутність арбітражного застереження), а додержання публічного порядку виведене в окрему підставу для відмови у визнанні та приведення до виконання арбітражного рішення. Цим виокремленням Конвенція прямо застерігає країни-учасниці від розширювального тлумачення процесуальних порушень, крім прямо визначених угодою сторін.

В Федеральному кодексі США стосовно арбітражу (Title 9 Ch 1 § 10) деталізовано порушення публічного порядку. Зокрема, підставою оспорювання чи невизнання

арбітражного рішення вважаються випадки «якщо була очевидна упередженість або корумпованість арбітрів або будь-кого з них»; «якщо арбітри були винними в неналежній поведінці у відмові відкласти слухання за наявності достатньої причини або у відмові заслухати докази, що стосуються та мають значення для суперечки» та деякі інші явні порушення справедливої процедури.

Отже, коли йдеться про публічний порядок, необхідно встановити існування ризику суспільній політиці на суспільному рівні, що загрожує самому існуванню держави, основоположним правам і свободам громадян. Ці наслідки мають наставати для правопорядку в результаті виконання рішення арбітражу. Адже інакше суд, оцінюючи порядок дослідження арбітражем доказів, їх співвідношення, належності тощо підмінятиме собою арбітражний розгляд, перетворюватиме арбітраж на нульову інстанцію судового розгляду, що є неприпустимим.

Нью-Йоркська конвенція 1958 року не випадково виділяє найбільш загрозливі процедурні порушення як підстави оскарження арбітражного рішення окремо від підстави порушення публічного порядку. Тому державні суди не повинні нав'язувати арбітражу процесуальні засади розгляду справ, крім тих, що чітко визначені світовим співтовариством в Нью-Йоркській конвенції та в Типовому законі ЮНСІТРАЛ про міжнародний торговий арбітраж (1985 р.) як фундаментальні процедури арбітражу.

Більш того, формування арбітражної процедури може зовсім не передбачати додержання усіх тих принципів, які характерні для судового розгляду. Нью-Йоркська Конвенція 1958 року при формулюванні підстав оспорювання арбітражного рішення говорить про порушення правил, на які погодилися сторони. Якщо це правила інституційного арбітражу, то йдеться суто про відповідний регламент, а не додаткові процесуальні вимоги, якими може керуватися державний суд у власній діяльності.

На відміну від державного судочинства (ст. 89 ЦПК) арбітраж не повинен мотивувати

відхилення або врахування кожного доказу (групи доказів). Адже така вимога не передбачена в Законі «Про міжнародний комерційний арбітраж». Немає її ані в Нью-Йоркській Конвенції 1958 року, ані в Регламенті МКАС.

Простоту арбітражу зрозуміли американські юристи понад 100 років тому: «арбітр не зобов'язаний обґрунтовувати власні висновки» (Sapp v. Barenfeld (1949) 34 Cal.2d 515, 212 P.2d 233). «Суть арбітражу полягає в його свободі від формальності звичайної судової процедури» (Canuso v. Philadelphia, 326 Pa. 302, 307 [192 A. 133]). «Слухання може мати характер неформальної конференції, а не судового розгляду». (Dana v. Dana, 260 Mass. 460, 464 [157 NE 623]). Саме призначення міжнародного арбітражу, який ґрунтується на транскордонному співробітництві підприємців, орієнтованих на різні процесуальні правопорядки, вказує на те, що розуміння процедур арбітражу не може ототожнюватися із судочинством окремої держави (<https://sud.ua/uk/news/blog/272012-chi-zalishatimetsya-ukrayina-druzhnoyu-dob-arbitrazhu-yurisdiktsiyeyu>). – 2023. – 14.07).

***

Блог на сайті «Судово-юридична газета»

Про автора: Ірина Кушнір, менеджерка проекту Ради Європи «Підтримка судової влади України в умовах війни та післявоєнного періоду»

ЄСПЛ розглянув виправданість використання технології розпізнання обличчя людини в реальному часі з використанням відеокамер, розміщених в публічних місцях

Обробка біометричних даних людини поліцією стали предметом розгляду Європейського суду з прав людини у справі Glukhin v. russia (технологія розпізнання обличчя в реальному часі, відеокамери в громадських місцях, обробка біометричних даних в контексті правоохоронної діяльності, вимога якості закону, захисні гарантії, непередбачуваність закону, нагальна суспільна потреба).

У справі *Glukhin v. russia* ЄСПЛ розглянув питання використання відеокамер в громадських місцях для розпізнання обличчя людини і встановлення її місця знаходження в реальному часі.

Заявник у цій справі вирішив боротись за справедливість шляхом подорожування підземкою москви з картонним в повний зріст зображенням російського активіста. Останнього було засуджено за участь в мирних демонстраціях. Картонний персонаж тримав в руці банер, де маляками було описано його обурення від засудження на 5 років за участь в мирних демонстраціях. Одним словом, заявник та картонний персонаж гуляли підземкою, звертаючи на себе увагу натовпу.

За однією із версій офіційних документів поліція знайшла фото заявника з картонним активістом у відкритому телеграм каналі, застріншотили ці фото, і так почалась історія складання поліцейського файлу на заявника. За іншою версією, також офіційних документів, поліція отримала відеозаписи з камер, встановлених в підземці, побачила на них заявника з його картонним другом, і саме так з'явилися в поліцейському файлі скріншоти з зображенням заявника.

Далі відбулась ідентифікація заявника за його фото та встановлення його місця проживання.

Заявник стверджував, що працівники анти-екстремістського відділу поліції приходили до нього додому, однак не застали його. У той же день його було заарештовано на станції в метро. Поліцейські сказали йому, що його було ідентифіковано за допомогою системи розпізнання обличчя через відеокамери, встановлені в метро москви. У результаті заявник отримав адміністративний штраф за порушення правил проведення публічної події без попереднього дозволу влади – так було кваліфіковано його стояння/ходіння з картонним активістом. В офіційних документах активіста називали «швидко розбірним об'єктом».

У якості доказів його ганебної поведінки поліція збрала відеозаписи з камер підземки (22 камери) на підставі законів про оперативно-розшукову діяльність та закону про поліцію. В запиті зазначалось, що це необхідно для

боротьби з екстремізмом під час проведення публічних подій в москві. Скріншоти заявника з картонним активістом були додані до справи про адміністративну відповідальність заявника.

До ЄСПЛ заявник скаржився за статтею 10 (свобода вираження поглядів) та статтею 8 (право на повагу до приватного життя) ЄКПЛ.

Серед іншого, ЄСПЛ дійшов висновку, що положення про «швидко розбірний об'єкт» не містить критерії, які б надавали особі можливість передбачити, який саме об'єкт мається на увазі. Враховуючи характер одноособового протесту заявника, та за відсутності будь-яких інших пояснень вищих судів росії щодо обсягу та способу застосування відповідних положень та детального аналізу національних судів саме у справі заявника, ЄСПЛ вирішив, що спосіб застосування закону не був передбачуваним для виконання вимоги «якості закону». ЄСПЛ також вирішив піти далі і встановив, що втручання у право заявника за статтею 10 також не було необхідним в демократичному суспільстві: демонстрація заявника була мирною та не порушувала громадський порядок; порушення полягало лише в тому, що заявник не повідомив органи влади про свою демонстрацію без жодних вказівок на те, що його поведінка включала елемент насилля, загрожувала цілісності майна або перешкоджала громадському порядку, руху транспорту тощо; органи влади не продемонстрували необхідний рівень толерантності до мирної демонстрації заявника.

За статтею 8 ЄКПЛ заявник скаржився на обробку його персональних даних в межах провадження про адмін відповідальність, включаючи використання технології розпізнання обличчя.

Європейський суд вирішив, що обробка персональних даних в контексті провадження про притягнення заявника до адміністративної відповідальності, включаючи використання технології розпізнання обличчя для його ідентифікації за фото та відео та визначення його місця знаходження з метою арешту становить втручання у його право на повагу до приватного життя у значенні п. 1 статті 8 ЄКПЛ.

Погодившись із тим, що обробка персональних даних заявника мала законну підставу, ЄСПЛ висловив сумніви щодо відповідності закону вимогам «якості». Він підкреслив, що коли йдеться про технології розпізнання обличчя, дуже важливо мати детальні правила, які врегульовують обсяг та порядок застосування заходів, а також сильні гарантії захисту від ризику зловживання та свавілля. Потреба у захисних гарантіях буде вагомішою, якщо йдеться про використання технологій розпізнання обличчя в реальному часі.

У цій справі національний закон дозволяв обробку біометричних персональних даних у зв'язку із «адміністративним правосуддям». Це положення сформульовано дуже широко. Оскільки Суду не надали жодних прикладів практики національних судів щодо обмежувального тлумачення цього, вбачається, що обробка біометричних персональних даних – включаючи технологію розпізнання обличчя – дозволялась в контексті будь-якого судового провадження. Національний закон не містив будь-яких обмежень за характером ситуацій, в яких обробка могла бути застосована, за метою, яка переслідується, за категоріями осіб, до яких вона застосовується, а також жодних обмежень щодо обробки чутливих персональних даних. Більше того, відсутні будь-які захисні гарантії щодо використання технології розпізнання обличчя, такі як процедура надання дозволу, процедури збору, дослідження, збереження персональних даних, наглядові процедури та наявні засоби юридичного захисту.

Щодо необхідності у демократичному суспільстві ЄСПЛ на початку дослідив ступінь втручання у право заявника. Відтак, поліція збирала та зберігала цифровий зразок обличчя заявника та використовувала його для отримання та обробки біометричних даних заявника за допомогою технології розпізнання обличчя: по-перше, для його ідентифікації з фото та відео, опублікованих в телеграм каналі, та, по-друге, для визначення його місцезнаходження та арешту під час його пересування в метро. ЄСПЛ вказав, що ці заходи мають особливий ступінь втручання,

особливо враховуючи технологію розпізнання обличчя в реальному часі. Відповідно, вимагається високий ступінь виправдання для того, щоб такі заходи вважались необхідними в демократичному суспільстві. Більше того, оскільки персональні дані містять інформацію про участь заявника в мирних протестах і, відповідно, виявляють його політичні погляди, вони належать до категорії чутливих даних, які вимагають підвищеного рівня захисту.

При оцінці, чи була обробка персональних даних необхідною в демократичному суспільстві, характер та тяжкість правопорушення є елементом, який береться до уваги. У цій справі національний закон дозволяє обробку біометричних персональних даних в контексті розслідування (переслідування) за будь-яке правопорушення, незалежно від його характеру та тяжкості.

ЄСПЛ зазначив, що заявника було засуджено за нетяжке правопорушення, яке полягало в проведенні одноособової демонстрації без отримання попереднього дозволу. Це правопорушення кваліфікувалось як адміністративне, а не кримінальне. Його не обвинувачували у вчиненні небезпечних дій під час демонстрації, яких як перешкоджання руху транспорту, пошкодження майна або вчинення насилля. Не стверджувалось також, що його дії становлять будь-яку небезпеку громадському порядку та безпеці транспорту. До того ж притягнення заявника до відповідальності за мирний протест становило порушення його право на свободу вираження поглядів за статтею 10 ЄКПЛ.

Враховуючи вказане, Суд вирішив, що використання технології високого ступеня втручання для ідентифікації та арешту учасників мирних протестів може мати охолоджуючий ефект стосовно права на свободу вираження поглядів та свободу мирних зібрань.

За таких обставин використання технології розпізнання обличчя для ідентифікації заявника з фото та відео, опублікованих в телеграм каналі, та використання технології розпізнання обличчя в реальному часі для встановлення місцезнаходження та арешту заявника під час його пересування в метро не узгоджуються з

«нагальною суспільною потребою». Крім того, такі заходи не узгоджуються із ідеалами та цінностями демократичного суспільства, яке керується верховенством права.

Відтак, відповідні заходи не можуть вважатись сумісними з вимогою необхідності в демократичному суспільстві за статтею 8 ЄКПЛ (<https://sud.ua/uk/news/blog/276328-yespl-rozglyanuv-vipravadnist-vikoristannya-tekhnologiyi-rozpiznannya-oblichchya-lyudini-v-realnomu-chasi-z-vikoristanniam-videokamer-rozmischenikh-v-publichnikh-mistsyakh>). – 2023. – 20.07).

***

Блог на сайті «Судово-юридична газета»

Про автора: Денис Попков, суддя Східного апеляційного господарського суду, спеціально для «Судово-юридичної газети»

Принцип концентрації у справах про банкрутство: законодавче посилення чи status quo?

15 квітня набрав чинності Закон №2971-ІХ з доволі непомітно-звичною для національної законодавчої техніки назвою «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України». Питома вага цих змін дісталась саме Кодексу України з питань банкрутства.

«Найтихіші слова – ті, що приносять бурю.

Думки, що ступають голубиними кроками, керують світом».

Фрідріх Ніцше

1. 15.04.2023 набрав чинності Закон №2971-ІХ від 20.03.2023 з доволі непомітно-звичною для національної законодавчої техніки назвою «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України». Питома вага цих змін дісталась саме КУзПБ, а тому вони, ймовірно, могли залишитися «на периферії уваги» тієї частини юридичної спільноти, чия діяльність перебуває переважно в орбіті приписів КАСУ та ЦПКУ (насамперед, умовно «адміністративники» та «цивілісти» відповідно).

Відразу слід наголосити, що перше враження від Закону, який у вигляді проєкту

№4409 зареєстрований ще 20.11.2020 і згідно доповідної записки ставив за мету, серед іншого, «узгодження положень КУзПБ, приведення їх у відповідність до Господарського процесуального кодексу України», не може визначатися тією обставиною, що ним не була виправлені прикрі юридичні недоліки формулювань – діюча редакція ГПК (окрім ст.337) досі за своїм змістом відсилає не до КУзПБ, а до скасованого ним Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (можливо, це «упущення» навпаки є цілком логічне, адже для виправлення такої помилки саме термінологія ГПК мала бути приведена у відповідність КУзПБ, а цього завдання суб'єкт законодавчої ініціативи для себе не визначав).

Зрозуміло, що детальний аналіз із висновками щодо наслідків запроваджених Законом новацій на цей момент можливо був би дещо передчасним, адже зміни ще не набули належної апробації у правозастосуванні та не осмислені судовим тлумаченням у конкретних справах з формулюванням правових позицій Верховного Суду. Тим не менше, на одному аспекті Закону, який корелює із такою метою його авторів як «конкретизація положень КУзПБ», та має значення не тільки для «господарників», але й є цікавим у «загальноюрисдикційному вимірі» хотілося би загострити увагу вже зараз. Мова йде про один з найістотніших «стовпів» судової конкурсної процедури – принцип концентрації, який формалізовано у ст.7 КУзПБ, але як такий був запроваджений у правове поле України ще Законом №5518-VI від 06.12.2012 та послідовно розвивався судовою практикою і законодавцем.

Вказаний принцип, який у п.8.19. Постанови ВП ВС у справі №910/6355/20 від 16.11.2022 красномовно названий також «принципом усезагальності, універсальності» був і залишається актуальним об'єктом як наукових досліджень, так і предметом тлумачення касаційної інстанції, у тому числі, щодо встановлення його суті (визначається комплексністю природи самого інституту банкрутства, який перебуває на межі та поєднує у собі норми публічного та приватного права, та в силу спеціальності своїх норм встановлює

винятки у застосуванні загальних правил цивільного, фінансового, трудового права щодо боржника – див. п.п.8.12., 8.13. Постанови ВП ВС у справі №910/6355/20 від 16.11.2022), меж («з прийняттям КУзПБ законодавець змінив правила визначення юрисдикції таких спорів, сконцентрувавши розгляд усіх майнових та ряду немайнових вимог в межах однієї судової процедури банкрутства в судах господарської юрисдикції» – див. п.40 Постанови ВП ВС від 21 вересня 2021 року у справі № 905/2030/19 (905/1159/20)), мети (яка, вочевидь, підпорядковується/співвідноситься із загальною ціллю, визначеною у преамбулі КУзПБ), взаємозв'язку з іншими принципами конкурсного провадження (ефективного захисту, судового контролю, процесуальної економії, офіційного з'ясування всіх обставин справи – див., наприклад, п.35, 42 Постанови ВП ВС від 21.09.2021 у справі № 905/2030/19 (905/1159/20), п.9.5. Постанови ВП ВС від 15.06.2021 у справі № 916/585/18 (916/1051/20)) тощо.

На мій погляд, така комплексність дискурсу довкола означеного правового принципу, з одного боку, підтверджує його «генетичну» вкоріненість/природність для інституту банкрутства, а, з іншого боку, породжує проблеми у правозастосуванні, характерні для опанування і усвідомлення будь-якої категорії, що позиціонована у якості універсалії.

Для «наочності» впливу обговорюваних законодавчих новел на сприйняття змісту принципу концентрації пропоную виокремити у ньому (1) «внутрішньоюрисдикційну» (підсудність у межах системи господарських судів) та (2) «міжюрисдикційну» («вилучення» підвідомчості певних спорів у інших юрисдикційних органів) складові, взаємопов'язані не тільки причиною (перебування боржника з моменту порушення стосовно нього справи про банкрутство у особливому правовому режимі, який змінює весь комплекс його юридичних праввідносин (п.78 Постанови ВП ВС від 21.12.2022 у справі № 914/2350/18 (914/608/20)), але й наслідками – імперативністю визначення «суду, встановленого законом» у розумінні ст.6

Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини 1950р. (далі – Конвенція), який (і тільки він!) управнений розглядати і вирішувати відповідні спори за участю боржника.

2. Що змінив Закон №2971-ІХ від 20.03.2023 у розглядуваному контексті та наскільки це принципові зміни, щоб очікувати вагомих наслідків для правозастосування після 15.04.2023?

Власний аналіз дає підстави окреслити щонайменше наступні 4 ключові новели:

– по-перше, доповнення за текстом КУзПБ (не тільки у ст.7) словосполучення «справи про банкрутство» словом «неплатоспроможність», яке за змістом ч.2 ст.6 та Книги четвертої КУзПБ співвідносилося виключно із боржниками – фізичними особами та фізичними особам-підприємцями, на законодавчому рівні легімітизувало поширення принципу концентрації на всі типи боржників, визначених у п.1 ст.1 КУзПБ (до цього моменту «охоплення» боржників фізичних осіб та підприємців цим принципом вимагало усунення недоліків формулювання законодавця через судові тлумачення, що є прикладом впливу судової практики на законодавство);

– по-друге, доповнення ч.1 ст.2 КУзПБ абзацем 2 із формулюванням «Застосування положень Господарського процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України здійснюється з урахуванням особливостей, передбачених цим Кодексом» набагато чіткіше і однозначніше визначило пріоритетність у застосуванні КУзПБ як спеціальної норми не тільки відносно ГПК (порівняно із його приписом ч.6 ст.12 та ч.1 ст.7 КУзПБ, які буквально стосувалися здебільше аспектів правил/форм розгляду), але й інших законодавчих актів України. Цей бланкетний припис, на мій погляд, вже охоплює і КАС, і ЦПК, а також і Закони України «Про третейські суди» та «Про міжнародний комерційний арбітраж». Більш того, така пріоритетність конституйована у якісно фундаментальнішому форматі, адже шляхом незастосування «обмежувальної» конструкції через «прив'язування» спеціальності норм тільки до

порядку або правил розгляду певних справ чи спорів законодавець у такий спосіб передбачив і безумовну перевагу КУзПБ у визначені юрисдикції (підвідомчості) відповідних справ;

– по-третє, внесена у ст.6 КУзПБ частина 4 нарешті формалізувала на законодавчому рівні принцип процесуальної економії (до цього постулювався усталеною судовою практикою – див. наприклад, постанови ВП ВС від 22.09.2020 у справі №910/3009/18 (п.63) та від 19.01.2021 у справі №916/1415/19 (п.6.13)), забезпеченню якої (процесуальної економії) сприяє послідовне дотримання принципу концентрації (саме такий взаємозв'язок цих принципів убачається із п.10.50. Постанови ВП ВС від 07.09.2022 у справі № 910/16579/20);

– по-четверте, нова редакція ч.3 ст.7 КУзПБ не тільки позбавилась невдалого виразу своєї попередньої версії «матеріали справи, в якій стороною є боржник, щодо майнових спорів з вимогами до боржника та його майна», яке давало підстави для звужувального тлумачення сфери застосування принципу концентрації (нібито передачі на розгляд відповідному господарському суду підлягали лише справи, у яких боржник був відповідачем) порівняно із закладеним у ч.1 цієї статті змістом, але й додатковою вказівкою про необхідність передачі господарському суду і матеріалів справи, провадження у яких відкрито і «після відкриття провадження у справі про банкрутство (неплатоспроможність)» посилило безальтернативну імперативність вказівки на відповідний господарський суд, як єдиний, хто управлений розглянути такий спір по суті.

3. Нажаль, Закон №2971-IX від 20.03.2023 або залишив на майбутнє підвищення якості формулювань ч.2 ст.7 КУзПБ щодо чіткого визначення кола спорів, на які розповсюджується принцип концентрації після відкриття провадження у справі про банкрутство (неплатоспроможність), або законодавець вважає достатнім встановлення у цьому питанні правової визначеності шляхом судового тлумачення.

Наразі, використана законодавцем формула про вирішення господарським судом у межах справи про банкрутство (неплатоспроможність)

«всі майнові спори, стороною в яких є боржник(1); спори з позовними вимогами до боржника та щодо його майна(2); спори про визнання недійсними результатів аукціону(3); спори про визнання недійсними будь-яких правочинів, укладених боржником(4); спори про повернення (витребування) майна боржника або відшкодування його вартості відповідно(5); спори про стягнення заробітної плати(6); спори про поновлення на роботі посадових та службових осіб боржника(7); спори щодо інших вимог до боржника(8)» допускає щонайменше за наслідками логіко-граматичного тлумачення такі варіанти:

елемент (1) із названого переліку є родовою категорією (адже припускає перебування боржника як у статусі позивача, так і відповідача у справах, що підлягають концентрації) по відношенню до елементів (2-8), які являють собою або вичерпний (принаймні щодо випадків, коли боржник є позивачем), або невичерпний перелік справ-прикладів, що «наповнюють» розлоге формулювання елемента (1);

всі елементи з (1) по (8) є рівнозначними/однопорядковими одиницями, а остаточно невизначеність елемента (8) охоплює і необхідність концентрації і спорів з немайновими вимогами до боржника.

Особисто схилиючись до першого варіанту тлумачення елемента (1) як родового поняття, а елементів (2)-(8) як видових, які дозволяють краще зрозуміти наповнення дефініції «майнові спори» прикладами, але не вичерпують її повністю, зазначу, що консенсусним для цих двох підходів до наявності/відсутності ієрархії у переліку справ є акцентуація саме на майновій ознаці, незалежно від природи спірних правовідносин. Фактично таке розуміння втілює формула, викладена у п.9.58. Постанови ВП ВС від 15.06.2021 у справі №916/585/18 (916/1051/20):»Якщо наслідком задоволення вимоги, заявленої у справі, стороною якої є особа, щодо якої відкрито провадження у справі про банкрутство, може бути зміна розміру або складу ліквідаційної маси боржника, таку справу слід розглядати у межах справи про банкрутство на підставі

статті 7 КУЗПБ, а спір є майновим у розумінні положень цього Кодексу».

Визначення ліквідаційної маси приведено у ст.62 КУЗПБ, широке узагальнююче охоплення якого («усі види майнових активів (майно та майнові права) банкрута, які належать йому на праві власності або господарського відання») та, водночас, відсутність будь-яких застережень/обмежень щодо правової природи підстав і способу набуття та зміни об'єктів і структури такої маси, зумовлює, на мій погляд, розуміння майнового критерію ст.7 КУЗПБ як автономного правового конструкту тотожного до конституційованого «майна» у ст.1 Першого протоколу Конвенції та практики її застосування ЄСПЛ. Виправданість такого висновку додатково підтверджується пріоритетністю (за ієрархією юридичної сили) Конвенції та практики ЄСПЛ порівняно із національним законодавством, визначеною ч.2 ст.19 Закону України «Про міжнародні договори України» та ч.2 ст.3, ч.ч.4, 8 ст.11 ГПК.

Своєю чергою, орієнтуючись навіть на поверхневий огляд практики ЄСПЛ щодо змістовного наповнення конвенційної категорії «майно», можна переконатись, що окрім звичного для вітчизняного «приватно-правового» (Розділ III ЦК України) підходу та більш широкого підходу «господарників» (ст.139 ГК України + визначення нематеріальних активів за Національним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку, затвердженим Наказом Міністерства фінансів України від 18.10.1999 №242) «майно» включає у себе: грошові суми, присуджені судовим рішенням (*Burdov v. Russia*, 2002-III, 38 EHRR 639); пенсійні права (*Valkov and Others v. Bulgaria*, HUDOC (2011) та інші соціальні виплати (*Stec and Others v.UK*, 2006-VI, 43 EHRR 1017); неправильно сплачений податок (*Iovioni and Others v. Romania*, №57873/10, HUDOC (2012), DA), ліцензію (*Tre Traktorer Aktiebolag v. Sweden*, A 159 (1989), 13 EHRR 309), компенсації за експропріацію майна (*Almeida Garret, Mascarenhas Falcao and Others v. Portugal*, 2000-I, 34 EHRR 642) тощо.

4. Зважаючи на викладені попередні міркування, «внутрішньоюрисдикційним»

наслідком набрання чинності Законом №2971-IX від 20.03.2023 є ревізія попередніх правових підходів до визначення пріоритетності приписів ч.5 ст.30 ГПК відносно ч.13 цієї норми. Так, якщо для вирішення питання спеціальності обмежуватися співсталенням тільки цих частин між собою, то можемо дійти висновку, що незалежно від участі у майновому спорі у якості сторони суб'єкта, відносно якого існує відкрите провадження у справі про банкрутство, всі такі спори, у яких відповідачем є Уряд та центральні органи виконавчої влади, НБУ, Рахункова палата, Верховна рада АРК чи Рада міністрів АРК, обласні ради та державні адміністрації мали розглядатися Господарським судом м. Києва (навіть якщо провадження у справі про банкрутство позивача у таких спорах здійснювалося іншим господарським судом). Саме таке бачення відображено Верховним Судом зокрема у постановах від 21.04.2021 у справі №910/12641/19, від 12.01.2021 у справі №918/572/19, від 04.02.2020 у справі №914/240/18 тощо. Вочевидь, що такий підхід повністю залишає поза увагою значущість ст.7 КУЗПБ (навіть у відповідній попередній редакції) для вирішення юрисдикційного питання підсудності.

Слід відмітити, що вже після майже повного завершення роботи над цією публікацією була розміщена у ЄДРСР постанова Верховного Суду у складі палати для розгляду справ про банкрутство від 27.06.2023 у справі №911/4706/15 (911/1626/21), в якій судова палата відступила від вказаних вище підходів та зазначила на пріоритетності застосування ст.7 КУЗПБ перед ч.5 ст.30 ГПК.

Повністю підтримуючи таке нове бачення вирішення питання щодо визначення належного суду для розгляду відповідних спорів, вважаю за необхідне відмітити, що оскільки палатою розглянута ця проблематика у контексті переглядуваних ухвали Господарського суду Київської області від 20.10.2021 та постанови Північного апеляційного господарського суду від 08.02.2022, остільки касаційна інстанція у своїй аргументації була позбавлена можливості враховувати і використовувати згадувані вище новели Закону №2971-IX від 20.03.2023. Наразі,

у світлі останніх теза про пріоритетність ст.7 КУзПБ перед ч.5 ст.30 ГПК виглядає абсолютно переконливою, адже ґрунтується одночасно на двох загально визнаних принципах: «*Lex specialis derogat generali*» та «*Lex posterior derogat priori*». Тією мірою, якою ч.5 ст.30 ГПК сформульована спеціальнішою для інших частин цієї норми, положення ст.7 КУзПБ за такою ж самою логікою мають пріоритет у разі конкуренції і щодо вказаних цими частинами справ також.

5. Перехід аналізу від «внутрішньоюрисдикційного» до «міжюрисдикційного» виміру розглядуваного питання може бути здійснений на прикладі постанови ВС від 13.04.2023 у справі №910/21981/16, у якій судова палата для розгляду справ про банкрутство вирішила питання процесуального пріоритету ст.7 КУзПБ над ст.ст.339, 340 ГПК для визначення належного суду, управненого здійснювати судовий контроль на стадії примусового виконання рішень, ухвалених судом поза межами провадження у справі про банкрутство. Так, розгляд скарг на дії та бездіяльність органів примусового виконання судових рішень, стороною яких є особа, відносно якої відкрито провадження у справі про банкрутство, має здійснювати суд у межах справи про банкрутство. Знову ж таки, в силу хронології як прийняття оцінюваних касаційною інстанцією у межах вказаної справи судових актів попередніх інстанцій, так і дати ухвалення самої постанови ВС, відповідна правова позиція була сформульована без урахування запроваджених Закон №2971-ІХ від 20.03.2023 новел.

На мою думку, вказані новели не тільки посилюють обґрунтованість подальшого послідовного застосування такого підходу, забезпечуючи його сталість на випадок ініціації перегляду об'єднаною або Великою Палатою Верховного Суду, але й дають підстави для ревізії усталених підходів щодо визначення юрисдикції адміністративного суду для розгляду скарг, передбачених ч.2 ст.74 Закону України «Про виконавче провадження», у випадках, коли результат їх розгляду матиме майнові наслідки для сторони виконавчого провадження,

відносно якого відкрито провадження у справі про банкрутство (неплатоспроможність), а отже – розповсюджується принцип концентрації за ст.7 КУзПБ, поточна редакція якої забезпечує безумовну пріоритетність такого принципу концентрації над іншими процесуально-юрисдикційними правилами.

Те ж саме стосується і розгляду скарг у порядку ч.1 ст.74 Закону України «Про виконавче провадження» у порядку здійснення судового контролю за примусовим виконанням рішень судів цивільної юрисдикції – у період провадження у справі про банкрутство відносно сторони виконавчого провадження за принципом концентрації судовий контроль у майнових питаннях має здійснюватися господарським судом у межах справи про банкрутство: природа і підстави процесуального пріоритету (у разі конкуренції) ст.7 КУзПБ над ст.ст.447, 448 ЦПК такі ж самі, як і відносно ч.5 ст.30 та ст.ст.339, 340 ГПК («*Lex specialis derogat generali*» та «*Lex posterior derogat priori*»). Це дає підстави відхиляти ймовірні заперечення «адміністративників» і «цивілістів» з посиланням на наявні відповідні постанови ВП ВС, адже правові позиції у них сформулювалися без урахування запроваджених Законом №2971-ІХ від 20.03.2023 приписів.

6. Безпосередньо «міжюрисдикційний» аспект посилення Законом №2971-ІХ від 20.03.2023 юридичного пріоритету принципу концентрації, передбаченого ст.7 КУзПБ, на мою думку, стосується як адміністративних у розумінні ст.5 КАС позовів осіб, щодо яких вже відкрито на момент подання такого (або до вирішення такого позову буде відкрито) господарським судом провадження у справі про банкрутство (неплатоспроможність) до суб'єктів владних повноважень, так і адміністративних позовів таких суб'єктів владних повноважень до боржників у справі про банкрутство, якщо результати вирішення таких позовів можуть мати майновий вплив на боржника.

З цього приводу слід окремо звернути увагу професійної спільноти на правову позицію ВП ВС, сформульовану у п.п.64-102 постанови від 13.03.2023 у справі № 320/12137/20, щодо

розгляду за правилами адміністративного судочинства позовних вимог платника податків (у тому числі і після відкриття провадження у справі про банкрутство та відкриття ліквідаційної процедури щодо нього) про стягнення з контролюючого органу на користь позивача пені на суму бюджетної заборгованості з ПДВ згідно з пунктом 200.23 статті 200 ПК України, інфляційних втрат та річних процентів за характером і змістом відносин пов'язані саме з наявністю заборгованості бюджету з відшкодування ПДВ, що унормовано приписами ПК України.

ВП ВС дійшла висновку про адміністративну юрисдикцію розгляду таких позовних вимог, виходячи з аналізу положень відповідної редакції законодавства, який (аналіз) хронологічно не охоплював нових приписів з цього приводу за Законом №2971-IX від 20.03.2023 – «автоматичне» застосування такої позиції вже після змінених законодавцем «правил гри» і без їх врахування з 15.04.2023 становить ризики щодо «законного складу суду» у світлі усталених підходів ЄСПЛ із застосування ст.6 Конвенції та вимагає ретельної уваги.

7. Інший аспект «міжюрисдикційного» впливу розглядуваних законодавчих новел проявляє себе в ситуація, коли суб'єкт, відносно якого відкрито провадження у справі про банкрутство (неплатоспроможність) є стороною (позивачем чи відповідачем) у третейському провадженні за майновим спором на підставі укладеної з контрагентом третейської угоди.

Так, п.11 ч.1 ст.6 Закону України «Про третейські суди», визначає у якості виключення з підвідомчості третейських судів невизначеного кола інших справ (порівняно із чітко вказаним в цій статті переліком), які відповідно до закону підлягають вирішенню виключно судами загальної юрисдикції або Конституційним Судом України. Наразі, не вбачається підстав для висновку, що таке широке формулювання не охоплює ситуацію, коли за своєю природою майновий спір у цілому міг би бути вирішеним по суті третейським судом, проте наявність відкритого провадження у справі про банкрутство з імперативною

вимогою забезпечити дієвість універсального принципу концентрації призводить до відповідного законодавчо встановленого персонального (щодо сторони – боржника) звуження компетенції третейського суду на час провадження у справі про банкрутство.

І хоча третейський суд за своїм статусом не є судом, зокрема, згадуваним у ч.3 ст.7 КУЗПБ як зобов'язаний суб'єкт, що має невідкладно надіслати до господарського суду, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство (неплатоспроможність), відповідні матеріали справи у майновому спорі за участю боржника, це жодною мірою не впливає на імперативність припису ч.2 ст.7 КУЗПБ про юрисдикційність вирішення відповідних спорів та кореспондуючого такій імперативності застосуванні п.11 ч.1 ст.6 Закону України «Про третейські суди». Дійсно, необхідність дотримання вимог ч.2 ст.7 КУЗПБ як спеціальної норми відносно законодавства про третейські суди у випадку, коли сторона третейського провадження є стороною провадження у справі про банкрутство (неплатоспроможності), не передбачає у якості виключення наявність укладеної (навіть до відкриття провадження у справі про банкрутство) третейської угоди щодо вирішення майнового спору.

Відтак, незайвою може бути порада третейським судам при самостійному вирішенні питання про свою компетенцію у порядку ст.27 Закону «Про третейські суди» брати до уваги приписи ст.7 КУЗПБ та перевіряти наявність відповідної публікації про відкриття провадження у справі про банкрутство (неплатоспроможність) відносно сторін третейського провадження у майнових спорах. Своє чергою, вже державні суди, видаючи накази на примусове виконання рішень таких третейських судів або розглядаючи питання про скасування відповідних рішень мають вирішувати питання впливу приписів ст.7 КУЗПБ на результати розгляду відповідних заяв, адже п.1 ч.2 ст.350, п.2 ч.1 ст.355 ГПК та п.1 ч.2 ст.458, п.2 ч.1 ст.486 ЦПК відповідно (зважаючи на суб'єктний склад сторін третейського провадження) визначають непідвідомчість справи за законом

третейському суду належною підставою як для відмови у видачі наказу, так і для скасування рішення третейського суду.

Така ж сама логіка може бути застосованою і відносно тих резидентів України – сторін арбітражного провадження у міжнародному комерційному арбітражі, відносно яких в Україні відкрито провадження у справі про банкрутство.

Запропонований аналіз наслідків розглядуваних законодавчих новел є суб'єктивною точкою зору автора та спробою привернути увагу зацікавленої професійної спільноти до необхідності спільними зусиллями сформувати та послідовно дотримуватися узгодженої правової позиції у питанні юрисдикційної належності вирішення майнових спорів, стороною яких є боржник у справі про банкрутство (неплатоспроможність), задля уникнення ризиків правової невизначеності для сторін, що значно посилюються у ситуації «міжюрисдикційних війн». На мій погляд, забезпечити таку правову визначеності та не допустити суперечок щодо підвідомчості (підсудності) є легітимною метою, яку переслідував законодавець, ухвалюючи Закон №2971-IX від 20.03.2023.

Цікавим, окрім окреслених вище напрямів, представляється дослідження питання впливу «посиленого» Законом №2971-IX від 20.03.2023 принципу концентрації на застосування ст.ст.22, 23 і п.7 ч.1 ст.226 ГПК, а також на змістовне наповнення передбаченого п.7 ч.1 ст.77 Закону України «Про міжнародне приватне право» випадку виключної підсудності судам України (відповідно, господарським) справ за участю іноземного елемента (<https://sud.ua/uk/news/blog/276327-printsip-kontsentratsiyi-u-spravakh-pro-bankrutstvo-zakonodavche-posilennya-chi-status-quo>). – 2023. – 20.07).

***

Блог на сайті «Освіта»

Про автора: Сергій Захарін, державний секретар Міністерства освіти і науки України (2021 – 2023), доктор економічних наук, професор.

С. Захарін: читаючи Доповідь про якість вищої освіти

Юридична особа публічного права «Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти» (НАЗЯВО) оприлюднила документ «Доповідь про якість вищої освіти в Україні, її відповідність завданням сталого інноваційного розвитку суспільства у 2022 році».

Доповідь з'явилася не просто так. Юридична особа публічного права «Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти», яка отримує чималенькі бюджетні кошти, нарешті вирішила сумлінно виконати закон.

Відповідно до пункту 2 статті 18 Закону України «Про вищу освіту», Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти щороку готує та оприлюднює доповідь про якість вищої освіти в Україні, її відповідність завданням сталого інноваційного розвитку суспільства, звіт про власну діяльність, формує пропозиції щодо законодавчого забезпечення якості вищої освіти та направляє зазначені документи Верховній Раді України, Президентові України, Кабінетові Міністрів України та закладам вищої освіти для їх обговорення та належного реагування.

Аналогічна вимога міститься у пункті 9 Статуту Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, який затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2015 р. № 244 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 761).

Із вказаних правових приписів випливає, що юридична особа публічного права «Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти» зобов'язана:

готувати та оприлюднювати окремий документ – доповідь про якість вищої освіти в Україні, її відповідність завданням сталого інноваційного розвитку суспільства;

готувати, оприлюднювати та формувати зазначений документ щорічно (тобто, щонайменше один раз на рік);

направляти зазначений документ Верховній Раді України, Президентові України, Кабінетові Міністрів України та закладам вищої освіти для обговорення та належного реагування.

Принциповий момент: із вказаних правових приписів випливає, що доповідь і звіт – це два різних документи, оскільки український законодавець їх перерахував через кому. І навіть більше: законодавець спочатку згадується доповідь, а потім – звіт.

На жаль, на офіційному сайті юридичної особи публічного права «Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти» протягом попередніх років (2017-2021 рр.) не розміщено жодної доповіді про якість вищої освіти в Україні, її відповідність завданням сталого інноваційного розвитку суспільства.

Згідно даних Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, юридична особа публічного права «Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти» (код ЄДРПОУ 40927307) функціонує з 31 жовтня 2016 року.

Державний бюджет повноцінно фінансував основну (статутну) діяльність вказаної юридичної особи у 2017, 2018, 2019, 2021 та 2022 роках, а також продовжує фінансувати у 2023-му. Таким чином, починаючи з 2017 року, юридична особа публічного права «Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти» має зобов'язання перед державою, суспільством і платниками податків щорічно готувати та оприлюднювати окремий документ – доповідь про якість вищої освіти в Україні, її відповідність завданням сталого інноваційного розвитку суспільства.

Щоправда, у деяких щорічних звітах юридичної особи публічного права «Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти» за попередні роки міститься розділ «Доповідь про якість вищої освіти України». Але оприлюднення невеличкого розділу у Звіті, на мій погляд, не можна вважати сумлінним виконанням вимог пункту 2 статті 18 Закону України «Про вищу освіту».

У 2020 році, коли юридичну особу публічного права «Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти» очолював професор С. Квіт, було направлено інформаційний запит про надання текстів Доповіді про якість вищої освіти в Україні, її відповідність завданням сталого інноваційного розвитку суспільства.

У листі юридичної особи публічного права «Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти» № 1097 від 30.10.2020 за підписом Голови Сергія Квіта вказано (орфографію та пунктуацію збережено – С. 3.): «Чинний склад Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27.12.2018 року № 1063-р. Зазначимо, що при зміні керівництва Національного агентства та його секретаріату у 2019 році, встановлено відсутність документів про діяльність Національного агентства за 2015-2018 роки. Тому запитувана Вами інформація та відповідні документи про діяльність Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти за 2015-2018 роки відсутні».

Сергій Квіт не написав про причину відсутності вказаних Доповідей. А також не зазначив, хто в цьому винен.

Пан Квіт також не написав про зусилля, які вживає юридична особа публічного права «Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти» для розшуку втрачених або створення нових доповідей.

Виходячи з цього, можна припустити, що юридична особа публічного права «Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти» за часів головування професора Квіта належних зусиль для виконання вимог п.2 ст.18 Закону України «Про вищу освіту» не вживала.

Але настав 2023 рік, часи змінилися, і ми нарешті дочекалися, коли юридична особа публічного права «Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти» на виконання пункту 2 статті 18 Закону України «Про вищу освіту» підготувала і оприлюднила доповідь про якість вищої освіти в Україні, її відповідність завданням сталого інноваційного розвитку суспільства – вже як окремий документ.

Факт, до якого так наполегливо кілька років закликав автор цих рядків, нарешті став реальністю!

Образно кажучи, для юридичної особи публічного права «Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти» словосполучення «якість вищої освіти»

нарешті набуло трішки більшого змісту. Адже підтримка якості – це не лише заробляння грошей на акредитаціях і моніторингах, не лише зарубіжні вояжі, не лише красиві банери і розлогі інтерв'ю на сайтах певного штибу, не лише нескінченний хайп і піар, а в першу чергу – кропітка інтелектуальна робота...

Однак, слід зазначити, що наразі немає нормативно-правового акту, яким би було встановлено методичні рекомендації з підготовки доповіді про якість вищої освіти. Відтак, юридична особа публічного права «Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти» може формувати цей документ фактично на власний розсуд – або серйозно, або як заманеться.

Але також немає заборони читати і критично аналізувати оприлюднений текст.

Уважно опрацювавши оприлюднений текст, автор цих рядків сформував кілька пропозицій і рекомендацій, спрямованих на подальше поглиблення змісту та удосконалення алгоритму підготовки доповіді.

У «Доповіді...» за 2022 р. відсутня інформація – чи розглядався проєкт документу на засіданні юридичної особи публічного права «Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти» або її робочого органу, яким органом або посадовою особою затверджено (схвалено) документ до оприлюднення. Вважаю, цю інформацію доцільно відобразити, адже доповідь – це не просто авторський текст, не якась там «візія» або «бачення», а офіційний документ, обов'язок щодо підготовки якого визначена українським законодавцем.

Законодавець вимагає готувати та оприлюднювати «доповідь про якість вищої освіти в Україні, її відповідність завданням сталого інноваційного розвитку суспільства», але у тексті документу майже не представлено відомостей про відповідність національної вищої освіти завданням сталого інноваційного розвитку суспільства. Навіть у назвах розділів і параграфів відсутні слова і словосполучення «сталий розвиток», «інноваційний розвиток» тощо. Пропоную у наступних доповідях наводити конкретнішу і чіткішу інформацію про вплив усіляких «агентів змін», «борців за якість

вищої освіти», «представників прогресивної спільноти», «лідерів освітніх думок» на реальне покращення показників сталого розвитку та побудову в Україні інноваційного суспільства. Бажано також надавати відповідні розрахунки.

Значна частина передмови містить цитування нормативно-правових актів та інших документів, підготовлених іншими організаціями. Проблеми, що стримують розвиток вищої освіти, «запозичені» із Стратегії розвитку вищої освіти України на 2022-2032 рр., яку розробили фахівці Міністерства освіти і науки України та затвердив Кабінет Міністрів України. Пропоную у наступних доповідях надавати якомога більше інформації про конкретні результати підвищення якості вищої освіти, які досягнуто завдяки зусиллям юридичної особи публічного права.

Наявні непоодинокі фактологічні помилки, у тому числі і грубі. Приміром, зроблено кілька посилань на неіснуючу організацію «Державна служба забезпечення якості вищої освіти» (на сторінках 5 та 7). Вважаю, перед оприлюдненням проєкт документу доцільно ретельно «вчитати» редакторською групою, до якої слід включити незаангажованих фахівців (тобто тих, які спроможні помітити помилки та правдиво сказати про це керівництву).

Перший розділ має назву: «Вища освіта та забезпечення якості вищої освіти в Україні», але в ньому наведена переважно статистична та довідкова інформація (про динаміку закладів вищої освіти, здобувачів вищої освіти, викладацький склад, галузевий розподіл освітніх програм тощо) і зовсім немає інформації про фундаментальні якісні зміни в системі вищої освіти. Пропоную у майбутньому статистичну та фактологічну інформацію, до збирання якої юридична особа публічного права не має жодного стосунку, наводити у додатках, а в основній частині доповіді давати значимі відомості, які мають аналітичне навантаження, а також висвітлюють зусилля самої юридичної особи публічного права.

Другий розділ має назву «Законодавчі зміни у системі забезпечення якості вищої освіти за 2022 рік», але матеріал викладений вкрай несистемно. У першому та низці наступних

абзаців наведено інформацію про постанови Кабінету Міністрів України, тобто про урядові рішення, а не рішення законодавчого органу. Лише на останній сторінці розділу згадуються проекти Законів України «Про академічну доброчесність» та «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення якості вищої освіти». Навіть якщо у сфері якості вищої освіти позитивних законодавчих змін не так багато, як хотілося б авторам доповіді – треба мати сміливість чесно написати про це.

Третій розділ «Діяльність Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти» містить багато зайвої інформації, тобто такої, яка не сприяє розкриттю основного змісту. Приміром, описуються історія створення Національного агентства, починаючи з 2015 р., судові рішення 2021 р., колотнеча про обрання Сергія Квіта на посаду керівника закладу вищої освіти тощо. Також згадуються цілі діяльності Національного агентства, які були затверджені у 2019 р. Наводиться розлогий перелік та характеристика діяльності іноземних агентств з акредитації, з яким НАЗЯВО підписало меморандуми про співробітництво. Описується Методологія (процедура) акредитації, яка з достатньою повнотою зафіксована в нормативних та методичних документах у 2019 та 2020 рр. У наступних «Доповідях...», на мій погляд, слід позбавитися від рефлексій, які не мають стосунку до звітування за певний конкретний рік, оскільки ці рефлексії вже з достатньою повнотою описані у величезній кількості джерел.

Четвертий розділ «Процедури внутрішнього забезпечення якості національного агентства» розпочинається з описання процесів, які мали місце у 2015 та 2020 рр., тобто не мають прямого стосунку до змісту Доповіді-2022. Щоправда, також наведено цікаву інформацію щодо результатів 2022 р. (зокрема, в частині дотримання етичних стандартів у діяльності самого НАЗЯВО). Вважаю, у майбутніх доповідях слід давати розширену інформацію про принципові рішення юридичної особи публічного права в частині підтримки доброчесності власної діяльності.

П'ятий розділ «Відповідність діяльності Національного агентства стандартам та рекомендаціям щодо забезпечення якості в європейському просторі вищої освіти (ESG-2015)» описує «сучасні практики забезпечення якості вищої освіти», але не вказано – як саме перераховані «сучасні практики» (у розрізі кожної з них) впливають на якість вищої освіти в Україні, а також на відповідність національної вищої освіти завданням сталого інноваційного розвитку суспільства. Доцільно, на мій погляд, показати чіткий зв'язок між реалізацією конкретних рекомендацій та конкретними кейсами, спрямованими на підтримку високої якості вищої освіти в Україні.

У параграфі «Заключне слово» наведено цілі, які мають бути досягнуті Національним агентством. Хоча, нагадаю, доповідь має бути присвячена проблематиці якості вищої освіти (тобто величезної системи), а не лише якості роботи Національного агентства (тобто однієї організації). На мій погляд, у «Заключному слові» доцільно відображати принципові і системні рекомендації, що які були б актуальні для всіх закладів вищої освіти.

Сподіваюся, ці доброзичливі рекомендації будуть сприйняті авторами доповіді з вдячністю і слугуватимуть мотивом для подальшого поліпшення роботи.

А автор цих рядків, хоча і не «записався на платформі», готовий і надалі надавати посильну експертну допомогу юридичній особі публічного права «Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти».

P.S. У цій статті відображено лише позицію автора. Висновки та фактичні твердження, наведені у цій статті, не відображають позиції державних органів, установ, організацій (<https://osvita.ua/blogs/89594/>). – 2023. – 20.07).

***

Блог на сайті «Судово-юридична газета»

Про автора: Роман Бабій, український правник, політик, народний депутат України IX скликання, для sud.ua

Нові правила для учасників судових процесів: навіщо вам електронний кабінет і що буде, якщо його не зареєструвати

Маю просту пораду – зареєструйте свій електронний кабінет в ЄСІТС до 19.10.2023. Тоді ви точно не отримаєте неприємних «сюрпризів» у вигляді залишення позову, апеляційної, касаційної скарги чи іншого процесуального документу без руху або його повернення без розгляду.

Сьогодні набрав чинності законопроект № 7574-д щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі (ЄСІТС), співавтором якого я є. Тепер це Закон № 3200-ІХ від 29.06.2023р.

Обов'язковим до виконання він стає не з дати набрання чинності (в переважній частині), а через певний період. Як і коли саме – цьому і присвячений цей текст.

Про що йде мова у Законі

Для учасників справи, які мали обов'язок зареєструвати свій електронний кабінет в ЄСІТС ще з 2017 року, але досі цього не зробили, настає “процесуальна” відповідальність – суд не розглядає, а залишає без руху або повертає їх процесуальні документи. Якщо ж зобов'язана особа не подає до суду ніяких документів і не є учасником процесу, негативних наслідків для неї не настає.

Ще одне ключове нововведення – обов'язок зареєструвати електронний кабінет встановлюється для всіх юридичних осіб незалежно від форми власності. Також свій особистий електронний кабінет повинні мати державні виконавці. До цього такий обов'язок (без відповідальності) був у адвокатів, нотаріусів, приватних виконавців, арбітражних керуючих, судових експертів, державних органів, органів місцевого самоврядування.

Також не обов'язково відправляти копії документів поштою учасникам, які зобов'язані мати кабінет (незалежно від того, зареєстрували вони його чи ні). Якщо зареєстрували – вони автоматично побачать їх у своєму кабінеті. Якщо ні – суд їм про це нагадає і після реєстрації вони їх отримають.

Що з термінами?

Переважна більшість нововведень, в тому числі всі ключові положення Закону № 3200 / законопроекту №7574-д вводяться в дію через 90 днів, тобто з 19.10.2023 р. Це вже згадані обов'язок зареєструвати електронний кабінет для нових категорій осіб та відповідальність за невиконання такого обов'язку для всіх, в тому числі для тих, хто його не виконав з 2017 року.

Деякі виключення зроблені для юридичних осіб приватної форми власності в цивільному та адміністративному процесі. Для них обов'язок зареєструвати електронний кабінет виникає через сім місяців – з 21.02.2024 року. Проте їм потрібно мати на увазі – якщо вони до цього братимуть участь у господарському процесі, то електронний кабінет мають все ж таки зареєструвати до 19.10.23 р.

Електронний кабінет є єдиним, незалежно від юрисдикції та інстанції суду, в якому ви берете участь у справі.

З сьогоднішнього дня вводяться в дію лише кілька норм:

Матеріали судової справи можуть бути у формі, що визначена в положенні про ЄСІТС (положеннях про окремі модулі ЄСІТС), яке затверджується Вищою радою правосуддя. Не обов'язково виключно в паперовій формі.

Виконавчі документи можуть видаватися в паперовій або в електронній формі. В електронній формі це робиться виключно через ЄСІТС.

Вся ця плутанина з датами здається вам надто складною?

Маю просту пораду – зареєструйте свій електронний кабінет в ЄСІТС до 19.10.2023 р. Тоді ви точно не отримаєте неприємних «сюрпризів» у вигляді залишення позову, апеляційної, касаційної скарги чи іншого процесуального документу без руху або його повернення без розгляду.

Ще більш корисна порада – зареєструйтеся в ЄСІТС вже зараз, не чекаючи дедлайну :) І не тільки якщо для вас це обов'язково за вимогою закону, а навіть якщо ви просто берете участь у судових процесі.

«Спілкування» з судом через електронний кабінет однозначно зручніше за традиційне «носіння» документів до суду чи на пошту,

це економить час та кошти і учасникам процесу, і державі на фінансування паперу, марок та конвертів. Реєстрація і користування електронним кабінетом безкоштовні, для реєстрації потрібні лише електронний цифровий підпис та трохи часу на реєстрацію (<https://sud.ua/uk/news/blog/276428-novi-pravila-dlya-uchasnikiv-sudovikh-protsesiv-navischo-vam-elektronniy-kabinet-i-scho-bude-yakscho-yogone-zareyestruvati>). – 2023. – 21.07).

***

Блог на сайті «Українська правда»

Про автора: Ольга Богомолець, заслужений лікар України, професор Військово медичної академії

Німі на маріхуанцину ідуть, і діточок своїх ведуть (з класики майбутнього)

Цей текст є продовженням мого попереднього блогу про необхідну онкопацієнтам легалізацію медичного канабісу. В ньому я нагадувала про механізми легалізації згідно з вимогами українського законодавства.

Продовжити цю тему змушує та обставина, що закон про легалізацію канабісу Верховна Рада вже ухвалила в першому читанні. Причому і суспільство, і ЗМІ продовжують помилково думати, нібито цей закон і справді спрямований на допомогу хворим людям.

Тому пропоную вашій увазі ще трохи лікбезу про те, як професійно і на найвищому рівні відбувається маніпуляція суспільною думкою стосовно доступності «медичної коноплі», «канабісу», а в підсумку – марихуани та інших їхніх похідних.

За цим посиланням, що наводиться, ви побачите постанову Кабінету Міністрів N770 від 6 травня 2000 року. В ній містяться переліки заборонених наркотичних препаратів та тих, що призначені для обмеженого користування (тобто їх можна використовувати в медичній практиці) та підлягають контролю.

Саме цю постанову я згадувала раніше. А також те, що виключення медичної коноплі з переліку заборонених препаратів і внесення її до переліку препаратів, що підлягають

контрольованому обмеженому обігу, вирішує всі проблеми швидко і ефективно.

Але я хочу, щоб кожен українець мислив критично, а гучні заголовки не впливали на його думку.

Тому в мене питання і пропозиція до всіх, хто спроможний думати.

Подивіться, як багато наркотичних препаратів сьогодні використовують медики в своїй практиці. Йдеться про препарати з обмеженим використанням, зазначені в постанові N770 – їх там десятки.

Чи ви чули хоч про один окремих закон, який потрібно було прийняти, щоб усі ці наркотичні препарати лікарі могли використовувати для допомоги хворим?

Ні, не чули...

А чому?

Тому, що процедура офіційної легалізації нових препаратів для впровадження їх у медичну практику проста і зовсім інша, вона не потребує прийняття окремих законів по кожному з них.

А отже, закон, який прийняла ВРУ в першому читанні, спрямований не на доступ до використання медичного канабісу.

Насправді йдеться зовсім про інше – про бізнес, брехню, лобізм і великі гроші.

Владі потрібно навчитися говорити людям правду. А людям – навчитися не давати себе дурити.

Маніпуляція масовою свідомістю далека від цінностей побудови демократичного суспільства, де кожен має право захищати свою позицію чесно й відверто. Отже, суспільство має вчитися аналізувати й не піддаватися маніпуляціям, коли онкохворих чи військових використовують як щит для наркобізнесу.

Війна триває, до перемоги ще далеко, ціни на все шалено лізуть угору, економіка шкутильгає на всі чотири ноги, корупція росте і квітне. А всім хочеться радості...

І виходить, що єдине, що влада в стані запропонувати для підняття вашого гарного настрою – це «забити косяк»?

Навіщо думаюче населення? – краще населення, яке не ставить зайвих запитань!

На першому етапі – поля, засіяні коноплею, (а не соняшником чи кукурудзою). Далі, за

«логікою жанру» – переробка її на «коноплю розважальну» (нова Колумбія в Європі?).

Інакше кажучи – на марихуану, гашиш тощо.

В кінцевому підсумку виграє великий-превеликий бізнес, коли багаті стануть багатшими, а бідні біднішим.

Але перед смертю бідняки зможуть бодай посміхнутися – адже «медичну коноплю» (вже власного виробництва!) почнуть закуповувати за державні кошти. Щоб у лікарнях перед смертю було не так сумно і страшно?

Ще раз повторю, щоби було зрозуміло, в тому числі моїм затятим хейтерам: я – прибічниця легалізації медичного канабісу!

І я не бачу жодних проблем у використанні в медичній практиці всіх наркотиків, які можуть допомогти пацієнтам.

Але цей закон – не про допомогу нужденним і знеболення онкохворих.

Цей закон – про лобіювання великого бізнесу. В тому числі наркобізнесу.

І про це потрібно говорити чесно.

Хочете отримати радість – не ведіться на обман. Бо після «штучної конопляної радості» все одно доведеться повертатись до реальності.

Де нема справедливості, а лише брехня, корупції і хаос... (<https://blogs.pravda.com.ua/authors/bogomolec/64ba4f97a96e4/>). -2023. – 21.07).

***

Блог на сайті «Цензор.НЕТ»

Про автора: Геннадій Друзенко, правник, волонтер, ветеран АТО, співзасновник ПДМШ ім. Миколи Пирогова

(Не)остання ротація

Новини з фронту тривожні. І не тільки з Півдня. На одному з напрямків, де #ПДМШ працює останні 9 місяців, потік поранених останнім часом безпрецедентний за весь цей час...

Саме розуміння чи радше відчуття ціни, яку ми платимо на фронті, викликало хвилю суспільного обурення витрачанням сотень мільйонів на серіали, заміну бруківки та добудову музеїв. Все це виявиться чистої води марнотратством і втратить будь-який сенс,

якщо ми не виграємо цю війну. А від її виграшу ми ще ой як далекі...

І головна помилка України – перехід від тотальної війни, яку ми вели під час оборони Києва, до професійної, коли армія воює – решта в кращому разі вболіває за ЗСУ. На жаль, мушу констатувати, що без всенародної підтримки, без мобілізації усіх ресурсів країни ЗСУ самостійно не виграють цю війну. Скільки б ми за них не молились...

Перший добровольчий мобільний шпиталь ім. Миколи Пирогова відчув це на собі. Здавалося б, після майже півтора року великої війни час добровольців, які рятують життя на фронті у правовому вакуумі – без статусів, бр-ок та соціальних гарантій, часто-густо коштов своїх відпусток – минув. Здавалося б ми виконали свою місію: наче добрий турнікет дозволили державі не стекти кров'ю, коли її було важко поранено, виграли час для створення, запуску та відлагодження роботи більш тривких інституцій, що мають усе, чого ми позбавлені: правову рамку, зарплати, соцгарантії, забезпечення з держбюджету тощо...

На жаль, ця теорія суперечить жорстокій фронтовій правді. Останні п'ять місяців, тобто впродовж другого року великої війни, кількість пацієнтів #ПДМШ залишається в межах 2500-3000 за місяць. Це до 100 за день. На додаток до «ремек», кейс-еваку, роботи на стабах ми також запустили мобільний стомкабінет, який наразі працює на Півдні. І кількість бойових підрозділів, які просять нас «посилити їх по медицині» тільки зростає. Всю повагу до #ПДМШ військових ми відчули, коли нас терміново виселяли з установи у Славіку. Хто тільки з бойових медиків за нас не вписався. На жаль, не допомогло: рішення виселити нас ухвалювали в Києві і кілька днів замість рятувати поранених ми пакували, перевозили та розпайовували наш обоз на новій локації, значно менш придатній для розквартирування. Але менше з тим – переїхали, працюємо. Щира дяка тим, хто підтримував, допомагав та намагався допомогти!

З іншого боку, ресурсна база ПДМШ тане на очах. І йдеться навіть не так про фінанси, як про людей. На жаль, медики мають тільки одну

відпустку на рік, аби провести її на фронті, рятуючи життя наших захисників з ризиком для життя власного. А держава в особі МОЗ України за півтора року великої війни так і не спромоглась внести зміни до власного наказу від 27 квітня 2018 року №814, який регулював залучення цивільних медиків-добровольців до надання у складі ПДМШ медичної допомоги в районах проведення ООС. Операція об'єднаних сил – давно історія. 17 місяців тому її заступила повномасштабна війна. Але #МОЗ так і залишив медиків-добровольців без правової рамки, яка б легалізувала їхнє перебування на фронті. Мовчу вже про статуси та соцгарантії, хоча наші медики-добровольці працюють в таких самих умовах і з такими самими ризиками для життя, як і їхні колеги в погонах...

Іноді від байдужості київських можновладців хочеться опустити руки: мовляв, невже нам потрібно більше всіх? Командування медичних сил не можете забезпечити не тільки достатню кількість медиків, швидких та медичного обладнання на фронті, а й елементарні якісні ІФАКs (індивідуальні аптечки бійця) для наших захисників, але забороняє розробникам надати нам потестити електронну форму 100, яка супроводжує пораненого пацієнта з моменту евакуації до тилового госпітала...

Одне слово, коли я на фронті і говорю з бойовими побратимами, розумію, що – попри все – ми маємо продовжувати творити чудо: знаходити ресурси, рекрутувати добровольців і рятувати життя. Тисячі життів... Коли я спілкуюсь з київськими можновладцями та бюрократами, то розумію: ми на фронті зайві. Бо, як сказала мені якось одна високопоставлена генералка, «вам не можна наказати, а потім покарати за невиконання наказу». Втім з нами можна домовитись! І коли ми домовились, ми тримаємо своє слово краще за будь-який наказ. «Відказники» – це ж (що гріха таїти) масова проблема в ЗСУ. Серед добровольців її важко навіть уявити...

Буду щирий: я не знаю, скільки ми ще протягнемо на фронті в правовому вакуумі, без жодної державної підтримки. Якщо все для фронту – все для перемоги, було б не зле почати шукати шляхи легалізації ПДМШ на

фронті. Незвичні, креативні, гнучкі. Бодай тому, що десятки тисяч врятованих захисників – найкраще та найпереконливіше свідчення нашої ефективності.

Так, для цього потрібно почати мислити не бюрократично (логіка бюрократа завжди обґрунтовує, чому щось не можна зробити), а патріотично (ця логіка навпаки шукає, як зробити неможливе можливим, якщо це «неможливе» наближає нашу перемогу).

Тому закликаю всіх справді патріотичних, компетентних та відповідальних можновладців: давайте сідати за стол перемовин і шукати, як нам зберегти та поширити унікальний досвід ПДМШ. Як нам підвести правове підґрунтя під державно-приватне партнерство, прикладом якого мав би стати ПДМШ? Як це партнерство трансформувати з красивих слів у конкретні справи? Як підтримати проєкт, який вже врятував тисячі десятків життів, не витративши жодної копійки бюджетних коштів? Врешті-решт партнерство – це ж дорога з двостороннім рухом, а не гра в одні ворота...

Звичайно, нас можна зрізати і викинути наче використаний турнікет. Але, на жаль, кровотеча в українському війську досі може виявитись смертельною. І тому ми досі вкрай потрібні на фронті.

Перший добровольчий мобільний шпиталь ім. Миколи Пирогова буде продовжувати рятувати життя на фронті скільки вистачить сил і ресурсів. Але при цьому не хотілося б почуватися вічним пасинком у держави, за саме право існування якої воюєш вже дев'ятий рік... (https://censor.net/ua/blogs/3432621/neostannya_rotatsya). – 2023. – 21.07).

***

Блог на сайті «Судово-юристика газета»

Про автора: Наталія Антонюк, суддя Верховного Суду, секретар Першої судової палати ККС, Юлія Ліхолетова, науковий консультант ККС

Особливості апеляційної перевірки ухвал слідчого судді: практика Касаційного кримінального суду

При вирішенні питання, чи дотрималася особа, яка подала апеляційну скаргу, передбаченого ст. 395 КПК України строку на апеляційне оскарження, слід чітко встановити початок перебігу вказаного строку та його закінчення.

Механізм реалізації кримінально-процесуальних гарантій є по суті системою кримінально-процесуальних норм, які спрямовують кримінальне провадження на досягнення його завдань. Такими завданнями є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, право кожного учасника кримінального провадження на застосування належної правової процедури.

Відповідно до п. 8 ст. 129 Конституції України однією з основних засад судочинства є забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення.

Законність та обґрунтованість рішень слідчого судді, прийнятих на досудовому розслідуванні, також забезпечена можливістю їх оскарження в апеляційному порядку. Тому передбачене Главою 26 КПК України право на оскарження ухвал слідчого судді під час досудового розслідування є важливою гарантією забезпечення захисту прав і законних інтересів учасників кримінального провадження та процесуальним інструментом виправлення судової помилки на цьому етапі кримінального провадження.

Законодавець установив певні особливості апеляційної перевірки ухвал слідчого судді, які зумовлені, насамперед, характером цього виду судового рішення, необхідністю невідкладної перевірки його законності й обґрунтованості. Особливостями перевірки таких ухвал є:

а) спрощений порядок подачі апеляційної скарги безпосередньо до апеляційного суду (ч. 1 ст. 395 КПК України);

б) скорочений строк апеляційного оскарження ухвали слідчого судді – протягом 5-ти днів з дня її оголошення; для особи, яка перебуває під вартою, – з моменту вручення їй копії судового рішення; для особи, без виклику

якої постановлено ухвалу слідчого судді та яка її оскаржує, – з дня отримання нею копії судового рішення (частини 2, 3 ст. 395 КПК України);

в) скорочений строк розгляду апеляції – не пізніше як через три дні після її надходження до суду апеляційної інстанції (ч. 2 ст. 422 КПК України).

Процедура визначення строків для подання скарги має на меті забезпечити належне відправлення правосуддя і дотримання принципу правової визначеності. Суворе дотримання строків у кримінальному процесі неможливе без чіткого знання правил їх обчислення.

Для правильного обчислення строку важливого значення набувають приписи правових норм, які стосуються визначення початкового моменту перебігу строку, обставин, що впливають на його перебіг, і встановлення моменту його закінчення.

Отже, при вирішенні питання, чи дотрималася особа, яка подала апеляційну скаргу, передбаченого ст. 395 КПК України строку на апеляційне оскарження, слід чітко встановити початок перебігу вказаного строку та його закінчення.

Аналіз судової практики свідчить про наявність сформульованих касаційним судом правових висновків щодо особливостей апеляційного оскарження ухвали слідчого судді:

1) У випадку, коли слідчий суддя з посиланням на ч. 2 ст. 376 КПК України постановив ухвалу та оголосив її резолютивну частину, а повний текст ухвали оголосив в інший день, строк подачі апеляційної скарги обчислюється з дня оголошення резолютивної частини ухвали. Такий висновок сформульовано у постанові об'єднаної палати ККС ВС від 27 травня 2019 року у справі № 461/1434/18 (провадження № 51-6470кмо18) та зазначено, що постановлення ухвали слідчим суддею не пов'язане з вирішенням справи по суті, а рівень складності скарг, які передаються на розгляд слідчим суддям, зазвичай не є таким, що потребує значного часу для складання ухвали щодо їх вирішення,

оголошення слідчим суддею в порядку ч. 2 ст. 376 КПК України лише резолютивної частини ухвали має місце переважно у виняткових випадках та жодним чином не впливає на визначений процесуальним законом порядок обчислення строку апеляційного оскарження. У випадку необізнаності у заінтересованих осіб з мотивами прийнятого слідчим суддею рішення, вказане за їх клопотанням може бути визнано поважною причиною пропуску строку апеляційного оскарження та підставою для його поновлення в порядку, передбаченому ч. 1 ст. 117 КПК України.

2) Відповідно до вимог ст. 395 КПК України апеляційна скарга на ухвалу слідчого судді може бути подана протягом п'яти днів з дня її оголошення. Для особи, яка перебуває під вартою, строк подачі апеляційної скарги обчислюється з моменту вручення їй копії судового рішення.

Якщо ухвала слідчого судді постановлена без виклику особи, інтересів якої вона стосується та яка її оскаржує, то строк апеляційного оскарження для такої особи має обчислюватись з дня отримання копії судового рішення, незалежно від наявності інших джерел інформування про прийняте рішення. Такий висновок сформульовано об'єднаною палатою ККС ВС у постанові від 04 листопада 2019 року у справі № 760/12179/16-к (провадження № 51-9550кмо18).

3) Об'єднана палата ККС ВС в ухвалі від 19 лютого 2019 року у справі № 569/17036/118 (провадження № 51-598кмо19) також вказала на особливості розгляду апеляційних скарг на ухвали слідчих суддів, зазначивши, що порядок дій та обмежені строки щодо розгляду апеляційної скарги на ухвалу слідчого судді не передбачає прийняття окремого рішення щодо відкриття апеляційного провадження, однак призначення судового засідання щодо розгляду скарги формально вказує на початок апеляційного розгляду.

Рішення про відмову у відкритті апеляційного провадження та про повернення скарги можуть бути ухвалені на стадії вирішення питання про відкриття апеляційного провадження, а у випадку оскарження ухвали слідчого судді

– при вирішенні питання про призначення судового засідання щодо розгляду апеляційної скарги на таке рішення.

4) Відповідно до КПК рішенням про повернення апеляційної скарги, якщо особа не усунула недоліків, обов'язково передусе процесуальне рішення про залишення апеляційної скарги без руху. Проте ч. 1 ст. 399 КПК України прямо передбачено, що таке процесуальне рішення, як залишення скарги без руху, застосовується до апеляційних скарг на вирок чи ухвалу суду першої інстанції.

Крім того, наведені вище особливості апеляційної перевірки ухвал слідчих суддів (зокрема відсутність стадії відкриття апеляційного провадження, обмежені строки щодо розгляду апеляційної скарги, невідкладність у вирішенні питань про відновлення порушених прав і свобод заінтересованих осіб) унеможливають прийняття такого рішення щодо апеляційних скарг на ухвали слідчих суддів.

Отже, як наголосила об'єднана палата ККС ВС у постанові від 18 листопада 2019 року у справа № 686/24639/17 (провадження № 51-5496кмо18), під час апеляційного перегляду рішень слідчих суддів апеляційний суд не вправі ухвалювати рішення про залишення апеляційної скарги без руху та про її повернення, якщо особа не усунула недоліків, оскільки положення ст. 398 КПК України, частин 1, 2 та п.1 ч.3 ст. 399 КПК України застосовуються до апеляційних скарг, поданих на судові рішення, передбачені частинами 1, 2 ст. 392 КПК України, а що стосується оскарження судових рішень, передбачених ч. 3 ст. 392 КПК України (ухвали слідчого судді), то застосуванню підлягають положення ст. 422 КПК України.

Обмеживши сторони права на апеляційне оскарження певних ухвал слідчого судді під час досудового розслідування, законодавець передбачив інший механізм висловлення незгоди із рішеннями слідчого судді. За приписами ч. 3 ст. 309 КПК на ухвали слідчого судді, які не оскаржуються під час досудового розслідування, можуть бути подані заперечення під час підготовчого провадження в суді.

Суд, отримавши такі заперечення, має їх розглянути під час підготовчого провадження або під час судового розгляду, в залежності від характеру поставленого питання, і прийняти вмотивоване рішення. Верховний Суд вже неодноразово зазначав, що суд, який розглядає обвинувачення по суті, наділений повноваженнями досліджувати усі обставини для вирішення питань, важливих для виконання його завдань (постанова ККС ВС від 06 червня 2023 року у справі № 489/6721/21 (провадження № 51-4081км22)).

За висновком об'єднаної палати ККС ВС, неприйняття судом першої інстанції до розгляду під час підготовчого судового засідання висловлених прокурором заперечень на ухвалу слідчого судді про скасування постанови слідчого про зупинення досудового розслідування та ненадання відповідей на доводи такого заперечення не лише не ґрунтуються на положеннях чинного кримінального процесуального закону, але й суперечать положенням ч. 3 ст. 309 КПК України (постанова об'єднаної палати ККС ВС від 13 лютого 2023 року у справі № 932/8842/20 (провадження № 51-5954кмо21)).

У постанові від 18 липня 2023 року (справа № 760/2468/22, провадження № 51-2937км23) ККС констатував, що суд першої інстанції повинен перевірити доводи сторін, які стосуються їхньої незгоди із ухвалами слідчих суддів, що не підлягають окремому апеляційному оскарженню. Колегія суддів

наголосила, що ненадання відповідей на доводи такого заперечення не лише не ґрунтуються на положеннях чинного кримінального процесуального закону, але й суперечать положенням ч. 3 ст. 309 КПК.

Суд вважав, що сторони кримінального провадження мають можливість оспорити обґрунтованість ухвали слідчого судді, про яку йдеться у цій справі, що, власне, і було зроблено під час підготовчого судового засідання у відповідності до ч. 3 ст. 309 КПК. Суд зобов'язаний належним чином розглянути ці заперечення та прийняти рішення по суті питання, ґрунтуючись на власній оцінці обставин провадження. У цьому провадженні цього зроблено не було.

Отже, за практикою суду касаційної інстанції суд має належно перевірити заперечення учасника провадження на рішення, ухвалені слідчим суддею під час досудового розслідування, які не є предметом самостійного апеляційного оскарження.

Такі висновки Касаційного кримінального суду щодо особливостей апеляційного розгляду ухвал слідчих суддів.

Однак варто наголосити, що ККС сформував практику й щодо кола ухвал слідчих суддів, які можуть/не можуть бути предметом апеляційного оскарження. Ці питання потребують окремої уваги та будуть висвітлені окремо (<https://sud.ua/uk/news/blog/276765-osoblivosti-apelyatsiynoyi-perevirki-ukhval-slidchogo-suddi-praktika-kasatsiynogo-kriminalnogo-sudu>). – 2023. – 25.07).

**ГРОМАДСЬКА ДУМКА
ПРО ПРАВОТВОРЕННЯ
№ 14 (256) 2023**

Інформаційно-аналітичний бюлетень
на базі оперативних матеріалів
Додаток до журналу «Україна: події, факти, коментарі»

Редактори:
А. Берегельська, Я. Маленко

Комп'ютерне верстання:
Н. Крапіва

Підп. до друку 02.08.2023
Формат 60x90/8. Обл.-вид. арк. 4,45.
Наклад 21 пр.
Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Видавець і виготовлювач
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
03039, м. Київ, Голосіївський просп., 3
siaz2014@ukr.net